

LEHİSTANLILARIN İSTANBUL'DA LOBİ FAALİYETLERİ ve KAFKASYA'YA LEJYON GÖNDERME GİRİŞİMLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN**

ÖZ: Lehistan'ın 1772'de paylaşımından sonra Lehistanlı aydınlar Fransa, İngiltere ve Osmanlı ülkesinde örgütlenmişlerdir. Bu ülkelerde memleketlerini tekrar bağımsızlığına kavuşturmak için lobi çalışmalarında bulunmuşlardır. Avrupa'da Fransa merkezli örgütlenen "Hotel Lambert Grubu"nun kamuoyu oluşturmada önemli çalışmaları olmuştur. Bu grup dış politika dergisi çıkarmanın yanında diplomatik faaliyet ve askerî girişimlerde de bulunmuştur. Biz bu çalışmada söz konusu grubun İstanbul Ajansı'nın Avrupa ile bağlantılı olarak İstanbul'da yürüttüğü faaliyetleri arşiv malzemesi ve hatırat gibi kaynaklardan faydalanarak ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hotel Lambert, Cartoryski, Zamojski, Czajkowski, Lapinski, Sefer Bey, Kafkasya,

Polish Lobby Activities in Istanbul and their Efforts to Send Legions to the Caucasus

ABSTRACT: After the invasion and division of Poland in 1772, Polish intellectuals had had a network in France, Britain and Turkey. In these countries they had made lobby activities for the independence of their country. The Hotel Lambert Group which had been organized in France, had remarkable effort in developing public opinion in Europe. This group, in addition to publishing foreign policy journal, they had also carried out military and diplomatic missionary as well. In this study we shall try to put forward the İstanbul agency's activities of Hotel Lambert Group in İstanbul and their activities based on the sources of archive materials and memoirs.

Key Words: Hotel Lambert, Cartoryski, Zamojski, Czajkowski, Lapinski, Sefer Bej,

---

* Bu makale TÜBİTAK'ın desteklediği bir araştırmanın ürünüdür.

** Ege Üni. Türk Dünyası Araş. Ens. abduallah.temizkan@gmail.com

GİRİŞ

Lehistan Prusya, Avusturya ve Rusya tarafından 25 Temmuz 1772’de paylaşılmıştır. Artık siyasi bir teşekkül olarak var olmayan Lehistan’ın başına gelen bu oldubittiyi Osmanlı Devleti kabul etmemiştir. Bütün resmi merasimlerde Lehistan hala varmış gibi işlem yapmıştır. Avrupa ise bu oldubitti karşısında bir şaşkınlık yaşamış net kararlar almakta zorlanmıştır. Özellikle İngiltere ve Fransa’nın bu işgale karşı net tavır almayışı sonucun belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Lehistan’da kurulan Rus idaresine karşı 1831 yılında silahlı bir ayaklanma patlak vermiştir. Bu ayaklanma Ruslar tarafından son derece kanlı bir şekilde bastırılmıştır (Bobrovnikov 2007: 7). Askerler ve halk silahtan arındırılarak Rus İmparatorluğu’nun en ücre köşelerine sürgüne gönderilmiştir.¹ Osmanlı Devletinin Lehistan’ın parçalanmasına yaklaşımı Lehistanlı ihtilalcilerin ilgisini çekmiş, Osmanlı Devleti’ne sempati ile bakmalarına yol açmıştır. Ayaklanmadan sonra Lehistanlı devrimcilerin önemli bir kısmı da yurt dışına kaçarak Prens adam *Czartoryski* ve *Kont Zamojski*’nin önderliğinde Paris’te ve İstanbul’da organize olarak mücadelelerini devam ettirmişlerdir.(Widerszal 1934: 239) *Czartoryski* ve ekibi “Hotel Lambert” grubu adı altında Paris’te organize olmuş ve Avrupa’da kamuoyu oluşturmak için bir takım lobi faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

1813 Viyana kongresinde “Doğu Sorunu” olarak tesmiye edilen Osmanlı Devleti’nin tasfiyesi olarak ta isimlendirebileceğimiz süreçte Avrupa’nın büyük güçleri Osmanlı Devleti’nin özellikle Balkanlardaki etkisinin azaltılması için bir takım diplomatik, politik ve ekonomik girişimlerde bulunmuşlardır. Balkanlarda Osmanlı etkisini azaltırken Osmanlı Devleti üzerindeki Rus baskısını da göreceli olarak azaltmayı kendi menfaatlerinin bir gereği olarak görmüşlerdir. Osmanlı Devleti ve Rusya girdikleri savaşların neredeyse tamamında hem Balkanlarda hem de Kafkasya’da açılan cephelerde savaşmışlardır. Rusya’nın sıcak denizlere ulaşmasının önündeki bir engel olan Osmanlı Devleti’nin 1833’de imzaladığı Hünkâr İskelesi Anlaşması ile stratejik Boğazların güvenliğini Ruslara bırakması Akdeniz’de ve Hindistan’da büyük çıkarları olan İngiliz devlet adamlarının tüylerini diken diken etmiştir. İngiltere ve Fransa Rusların Akdeniz’e inmesi hususunda aynı endişeleri taşıyorlardı. Bu nedenle boğazlardaki Rus vesayetini kaldırmak için işbirliği yapmaları kaçınılmazdı. Ancak İngilizleri Hindistan’daki çıkarları nedeniyle Rusların hem Kafkaslardaki hem de Türkistan’daki istila hareketleri de yakından ilgi-

¹ Grigoriantz (1999: 91); Daha sonra 1863 yılı Ocak ayaklanmasından sonra bir dalga daha gönderilmiştir. 1863-1867 yılları arasında gönderilenlerin sayısı 18.000, 1878 ve 1879 senelerinde mahkeme kararıyla Kafkasya’ya sadece 11 kişi gönderilmiştir, bk. (Piwnicki 2001: 58-61; Rejchman 1972: 181).

lendiriyordu. İngilizler Rusları mümkünse durdurmanın değilse orada oyalamanın bir yolunu bulmak zorundaydılar. Aynı zamanda Karadeniz ve Kafkasya ile yapılacak ticari faaliyetlerden İngiliz kapitalizminin alacağı pay da hesap dışı bırakılmıyordu. İngilizler Kafkasya'da Rusları durdurma işini doğrudan yapmak yerine, Osmanlı Devleti üzerindeki Rus baskısını azaltmak mukabilinde hem Osmanlı Devletinin Kafkasya'daki nüfuzundan faydalanarak hem de bölgeye İngiliz casuslarını göndererek orada Ruslara karşı bir direniş hareketi örgütlemeyi düşünmeye başladılar. Başka bir planları da Rusya'nın Kafkasya Ordusu'ndan kaçarak Çerkeslere sığınan Lehistanlıları Kafkasya'da organize edip silahlandırarak Ruslara karşı kullanmaktı. Bu düşünceleri ortaya atan İngiltere'nin İstanbul Sefareti'nde başkâtip olarak çalışmakta olan doğu uzmanı *David Urquhart* idi.

Lehistanlıların İstanbul'da Lobi faaliyetleri

İngiliz dış istihbarat ofisinin ajanı olan *David Urquhart*² 1834 sonbaharında Samsun'da tanıştığı Zanoğlu Sefer Bey'in daveti üzerine Çerkesya'ya gitmiştir(Luxemburg 1998: s.93). Bir süre Kafkasyalı dağlılarla beraber yaşayan *Urquhart* onların hayat tarzlarından çok etkilenmiştir. İngiltere'ye dönüşünde basın yoluyla yoğun bir propaganda faaliyeti başlatan *Urquhart*, Çerkesya'nın bağımsızlığının tanınması için de yoğun çaba sarf etmiştir. Çok kısa sürede kamuoyunda var olan Rus karşıtı çevrelerden destek bulmuştur. Özellikle Lehistanlı mültecilerin sürgünde kurduğu "Hotel Lambert" grubunun lideri Prens Adam *Czartoryski* ve onun yeğeni W. *Zamojski* ile birlikte çalışmıştır. Lehistan ve Kafkasya sorunlarına odaklı yayın yapan "The Portfolio"nun yayınlanmasında da bu kişilerle işbirliği yapmıştır (Widershal 1934: 239). 1835'de İstanbul'a gelen *Urquhart*, Kafkasya'nın bağımsızlığı ve Kafkasya'daki İngiliz menfaatlerinin korunması amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. İngiliz Hükümetini Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin ve Çerkeslerin

² 1829'da Osmanlı Devleti'ne karşı Yunan milliyetçilerine destek veren ve bu uğurda savaşa iştirak eden *Urquhart*, Yunan sınırının belirlenmesinde de görev almıştır. Daha sonra Caning ile beraber İstanbul'a gelmiş ve 1832'ye kadar İstanbul'da kalmıştır. Bu süre zarfında ciddi gözlemlerde bulunmuş, İngiliz hükümetinin sağladığı destek ile 18 ay boyunca Afganistan ve İran dâhil olmak üzere bir doğu turuna çıkmıştır. Bu tur sırasında yaptığı gözlem ve tuttuğu notlar onun doğu uzmanı olarak tanınmasını sağlamıştır. Bir elçilik görevlisi olarak İstanbul'a gelen *Urquhart* burada gözlemlerine devam etmiş Osmanlı ülkesi hakkında raporlar hazırlayarak İngiliz Hükümeti'ne sunmaya başlamıştır. Raporlarında Osmanlı Devleti'nin Ruslara karşı İngiltere'yi dengeleyici bir unsur olarak gördüğünü belirtmiş, Osmanlı Devleti'nin Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya karşı desteklenmesini önermiştir, bk (Bolsover 1936: 444-454).

yanında saf tutmaya mecbur etmek isteyen *Urquhart* provakatif bir eylem planlamıştır.³ Rusların Kafkasya kıyılarında uygulamakta olduğu katı ambargo ve karantina önlemlerine rağmen Osmanlı limanlarından yüklenecik olan tuz, mühimmat ve silah yüklü bir gemiyi Sucukkale'ye (Tsemez) göndermiştir. *Vixen* isimli gemi burada *Ajax* adlı Rus savaş gemisi tarafından yakalanmış, gemiye ve mallarına el konulmuş, İngiliz bayrağı indirilmiş, mürettebatı tutuklanmıştır. Bu olay İngiliz ve Avrupa basınında hemen yankısını bulmuştur (Khodarkovsky 2007: 710). *Urquhart* ve Ponsonby'nin amacı Rusya ile karşı karşıya gelen İngiltere'nin, Çerkesya'nın bağımsızlığını tanımasını sağlamaktır. Hem böylece Rusların Kafkasya kıyılarında uyguladığı ambargonun yasadışı olduğu da ifşa edilmiş olacaktı. Ancak bu olay *Urquhart* ve Ponsonby'nin İngiliz Hükümeti ile ters düşmesi sonucunu getirmiştir. İngiliz Hükümeti Ruslarla çatışmaya girmeyi kendi menfaatleri açısından uygun bulmamış ve bu konu İngiliz Parlamentosu ve gazetelerinde günlerce tartışılmıştır. Bu eylemden umduğu sonucu alamayan *Urquhart* vazgeçmemiş tutkuyla bağlandığı Çerkesya için kendi serveti ve şahsi gayretleriyle mücadele etmeye devam etmiştir.⁴

İngiltere'nin İstanbul sefiri Ponsonby'nin de desteğiyle J. Hudson, Stanislaw Bell ve John Longworth'u Kafkasya'ya göndermek için 1837 yılında İstanbul'a gelen Şapsığ kabilesinden Zanoğlu *Sefer Bey* ile irtibata geçmişlerdir⁵. *Sefer Bey* İstanbul ziyareti sırasında Rusların baskıları sonucu tutuklanarak Edirne'de zorunlu ikamete tabi tutulmuştur.⁶ Bu ajan-

³ Widerszal bu eylemin planlanmasında Lehistanlı aristokrat *Kont Zamojski*'nin de parmağının olduğunu ileri sürmektedir (Widerszal 1934: 241-242), Kont 1855 yılında kaleme aldığı notlarında bu hususu dile getirmiş ve kurmayı planladığı birliğin başına Bystrzonowski'yi geçirmeyi düşündüğünü ifade etmiştir, bk. (Konarska, 1971: 157).

⁴ Longworth eserinde uzun uzun Rusların uygulamasının uluslararası hukuka uygun olup olmadığını tartışmıştır. Bu konuya ilişkin tartışmalar için bakınız: (Longworth 1996: 173-177.; Widerszal 1934: 240-241.; Çelik 1992: 192.; Bolsover 1936: 454-465; Khodarkovsky 2007: 710-716).

⁵ Ponsonby *Urquhart* ile irtibatı kesmiş olmasına rağmen *Urquhart*'ın adamlarının Karadenize çıkabilmeleri için pasaportlarını vermiştir bk. (Widerszal 1934: 70).

⁶ Bir Şapsığ prensi olan Zanoğlu *Sefer Bey*, Osmanlı Devleti'ne tabi olan ve İslam'ı kabul eden Zanoğlu Muhammed Giray'ın oğludur. Soğucak ve Anapa'nın Rusların eline geçmesinden sonra Rus okullarında eğitim görmüş ve Rus ordusunda görev almıştır. Babasının ölüm haberini alınca Rus ordusundan firar ederek Kafkasya'ya dönmüştür. Ardından babası gibi Anapa'daki Osmanlı kuvvetlerine Albay olarak katılmıştır. 1828 Osmanlı-Rus harbi sırasında Ruslara esir düşmüş ve bir yıl sonra serbest bırakılmıştır.

ların görevi Kafkasya hakkında bilgi toplamak, Kafkasya'da Ruslara karşı devam etmekte olan direnişi örgütlemektir. Bu bağlamda Rus ordusundan kaçmış Lehistanlı askerleri organize edip silahlandırarak Ruslara karşı modern silahlarla donatılmış daimi ordu vazifesi görecek bir silahlı kuvvet oluşturmaktır. Stanislaw James Bell, Leh askerlerinin silahlandırılarak Ruslara karşı kullanılması projesine inansa da Longworth bunun gerçekleştirilemeyeceği inancındaydı.⁷

Bu arada Rus ordusunun içinde bulunduğu güç şartlara dayanamayan Ruslar da dahil olmak üzere özellikle Lehistanlı askerle firar ederek Kafkasyalılara sığınmaya başlamışlardır. Bu olaylar özellikle 1834 tarihinden itibaren artış göstermiştir. Rusların Kafkasya'da maruz kaldıkları zorluklar, aldıkları yenilgiler Avrupa basınının da abartılı bir şekilde yer almaya başlamış, Çerkeslere karşı Avrupa kamuoyunda bir sempati oluşmuştur (Luexembourg 1998: 115, 116). Kafkasya'daki savaşı kendisi için dünya kamu oyu önünde tabi tutulduğu bir prestij sınavı olarak gören Rusya 1845 yılında işin üzerine daha bir ciddiyetle eğilmiştir. Ruslara göre Kafkasya'da yürüttükleri savaşta bu kadar zorlanmalarının en önemli sebebi İngiliz maceracıların Kafkasya'daki faaliyetleri idi (Luexembourg 1998: 16). General Rayevski Raporu'nda İngilizlerin faaliyetlerinden uzun uzun bahsetmekte Abazaların bir klanı olan Jigetler arasındaki faaliyetlerinden ve genel olarak Kafkasya'nın Karadeniz kıyılarındaki Çerkesleri organize etmeye çalıştıkları, Ruslara karşı kıskırttıkları hatta Rus Ordusundan kaçarak Çerkeslere sığınan ve Çerkesler tarafından köle gibi kullanılan Leh askerlerinin serbest bırakılmaları için telkinlerde bulduklarını, onları düzene sokarak silahlandırdıklarını belirtmektedir. İngiliz ajanlarından özellikle Longworth ve Bell'in isimlerini vererek onların Leh askerlerini özellikle Ruslara karşı silahlandırdıklarından yakınmaktadır. Onları bu çalışmalarında başarılı bulan Rayevski, Rus Devleti-

---

Serbest kalınca İstanbul'a gelen Sefer Bey'in Kafkasya'ya gitmesine izin verilmemiştir, bk. (Khodarkovsky 2007: 715); 1834 yılında Kafkasya'ya silah ve mühimmat gönderdiği orada ihtilal çıkarttığı gerekçesiyle Rusların yaptığı baskı sonucu Tatarpazarı'nda ikamete tabi tutulmuştur. 1837'de yine aynı gerekçelerle Rusların baskıları sonucu tutuklanarak Edirne'de zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. 1854'de Kırım Harbi sırasında serbest bırakılarak Kafkasya'ya gönderilmiştir, bk. (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Hatt-ı Hümayun:1103/44573.; BOA HH: 1179/46586).

⁷ Longworth bu düşüncesine dayanak olarak kültür farklılığını ve Çerkeslerin böyle bir birliğin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar varlıklı olmadıklarını ileri sürmektedir (Longworth 1996: 192-193-194.; Bell 1995: 85); Ayrıca Widerszal da Kafkasyalılar için Ruslarla, Lehistanlılar arasında bir fark gözetilmediğini, Çerkeslerin asker kaçaklarını ya köle olarak kullandıklarını ya da Ruslarla kendi esirlerini almak için takas yaptıklarını belirtmektedir, bk. (Widerszal 1934: 81).

nin Karadeniz sahillerinde sahil boyunca uzanan kaleler sistemiyle kurduğu “Kordon Hattı”nın ve uygulamış olduğu katı ablukanın işe yaradığını da vurgulamaktadır. Bu durumun Dağlılar arasındaki yansımalarının köle fiyatlarının düşmesi olduğunu, fiyatların düşmesinin de Çerkeslerin ellerindeki Leh asker köleleri serbest bırakmalarına yol açtığını ifade etmektedir. Hatta General Rayevski, Dağlılarla yaptıkları çatışmalar esnasında dağlı savaşçıları arasından Lehçe haykırışlar işittiklerini de rapor etmektedir (AKTI C.IX: 454).

İngilizlerin yaptığı planların benzerini Lehistan dışına kaçmış ihtilalci Leh subayları da yapmaktaydı. Lehistanlı devrimciler hem Balkanlar da hem de Kafkasya’da teşkil edilecek lejyonlar vasıtasıyla Rusya’yı mağlup ederek Lehistan’ı özgürleştirmeyi umuyorlardı (Widerszal 1934: 239). Sürgündeki ihtilalcilerin iki kolu vardı. Her iki kol da Osmanlı Devleti ile irtibatta olmak istiyordu. Birinci kol, merkezi Lonra’da olan “Lehistan Demokratik Yoldaşlık Hareketi” idi. Bu grup Paris’te de faaliyet gösteriyordu. Bu hareketin başında Ludwik Mieroslawski bulunuyordu. “Lehistan Demokratik Yoldaşlık Hareketi, Türkiye’ye Jozef Wysocki’yi göndermiştir. Lehistan Demokratik Yoldaşlık Hareketi mensubu muhacirler, Türk-Rus savaşı çıktığında doğuda kurulacak olan Millî lejyonun Lehistan’a bağımsızlık kazandırabileceğine inanıyorlardı. En önemlisi kurulacak lejyonun asker sayısı komutanlığı ve savaş taktiklerini Türkiye’deki Lehistanlılar kontrol edip belirleyeceklerdi. Lehistan meselesinin ancak böyle çözülebileceğine inanıyorlardı. Ancak büyük umut bağladıkları bu proje kapsamında İstanbul’a gönderilen Wysocki’nin girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Wysocki’nin talepleri aşırı ve riskli bulunmuş olabilir. Ayrıca *Czartoryski*’nin adamları kadar tanınmış olmadığı için de başarısız olmuş olabilir. Sürgündeki diğer devrimci grup olan Hotel Lambert grubunun lideri Prens *Czartoryski*’yi ise Avrupa’nın iki önemli gücü İngiltere ve Fransa destekliyordu. Bu grubun dayandığı Muhacirlerin önemli bir kısmı İstanbul’da bulunuyordu. Prens *Czartoryski*, Hotel Lambert için İstanbul’da bir şube açmaya karar vermiştir. 1839 senesinde Aleksander Vereszczinski İstanbul’a önden gelerek ilişkileri ve çalışma şartlarını düzenleyecekti. Mihał *Czajkowski* Haziran 1841’de Guizot’un da bilgisi dâhilinde ve Reşit Paşa ile varılan mutabakat sonucunda ajansın başına geçmek üzere İstanbul’a gönderilmiştir. Bu ajans Lehistan’ın çıkarına kullanılabilmesi muhtemel siyasî işleri gerçekleştirmenin yanı sıra Slavların etnografya ve tarihi üzerine de çalışmalar yapacaktı. Biz bu makede özellikle bu grubun faaliyetleri üzerinde duracağız⁸.

⁸ (Konarska 1971: 157; Piwnicki 2001: 174.; Kasumov 1995: 122), Mihał Czajkowski sonradan din değiştirerek Müslüman olmuş ve Sadık ismini almıştır. Osmanlı ordusundaki görevine Sadık Paşa ismiyle devam etmiştir.

Avrupa diplomasisinin kendilerine ve Prens *Czartoryski*'ye saygı duyduğunu, bundan faydalanarak bir şeyler yapılması gerektiğine inanan *Czajkowski*, kafa karışıklığından kurtularak güçleri birleştirmek ve Lehistan için harekete geçmek gerektiğini düşünmektedir (Adam Czartoryski Arşivi: 5492/397). *Czajkowski* gibi Lejyonlar kurarak Lehistan'ın özgürleştirilmesi fikrine inanmış birkaç yüz Lehistanlı, lejyonların kurulmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Aynı zamanda lejyonlara Kozakları ve Çerkeslere esir düşen Lehistanlıları da dahil etmeyi düşünüyorlardı.⁹ Bir taraftan lejyonları hazırlarken bir taraftan da Kafkasya'da alt yapıyı hazırlaması için önden bazı ajanlar göndermeyi planlıyorlardı. Bunların başında *Bystrzanowski* ve *Chrzanowski* geliyordu. Lehistanlı ihtilalcilerden *Chrzanowski*, bu planın olabirliğine o kadar inanmıştır ki 1837 senesinin başında Prens *Czartoryski*'den bunu gerçekleştirmek için Türkiye'de zemin hazırlamasını talep etmiştir. Başlangıç olarak 5 piyade birliği oluşturmayı planlıyordu. Diğer taraftan Lehistanlı subaylardan *Dembinski*, Kafkasya'ya giderek dağlı savaşçıların komutasını üstlenmek istemiştir. Bu fikir onların Kafkasya ve dağlılar konusunda ne kadar az şey bildiklerini ortaya koymaktadır. 1837-1838 yıllarında Kafkasya merakıyla *Ponsonby*, Prens *Adam Czartoryski*'nin desteklediği *General Chrzanowski*'ye Doğu görevi vererek İstanbul'a gönderdiler. *Chrzanowski*'yi hem *Palmerston* hem de *Ponsonby* takdir etmektedir (*Luxemburg* 1998:112; *Widerszal* 1934: 70-71). *Ponsonby*'nin Kafkasya'nın stratejik ehemmiyetine çok vurgu yapan *Chrzanowski*'ye bu nedenle itimat ettiği söylenebilir.

Ancak tecrübeli bir politikacı olan *Czartoryski*, *Vixen* olayından sonra bu planların uygulanabilirliğinden şüphe etmeye başlamıştır. *Bilhassa Urquhart*'in maceraperest ve kavgacı üslubundan hoşlanmıyordu. Ancak onun bu tavrı Kafkasya planından tam olarak vazgeçtiği anlamına gelmemektedir (*A.CZ.*: 5475), Öte taraftan Osmanlı Devleti Lehistanlıla-

---

Kendisi kurulan I. Kozak Alayı'nın kumandanlığını yapmıştır. Ayrıca Lehistanlı mülteciler için İstanbul yakınlarında kurulan "Polonezköy"ün kurulması için en fazla çaba sarf edenlerden birisidir. *Sadık Paşa*, lejyonların teşkili ve Kafkasya'ya ulaştırılması işlerinde de Osmanlı Devleti nezdindeki prestijini kullanmıştır (*BOA Sadaret Amedî Kalemî Belgeleri Tasnifi*: 79/ 82).

⁹ *Kasumov* (1995: 124), *Czajkowski* İstanbul'da köle pazarını gezdiğinde sık sık Lehistanlılara rastlıyordu. Bunların çoğu Kafkasya'dan getiriliyorlardı. Soruşturduğunda Rus ordusunda çok sayıda Lehistanlı olduğunu ve bunların kaçarak Çerkeslere sığındığını, Çerkeslerin de onları köleleştirerek sattıklarını öğrenmişti. Bu bilgiden hareketle Rus ordusundan kaçmak için can atan Lehistanlıları toplayarak Kafkasya'da bir lejyon oluşturulması fikri kafasında gerçekleştirilmesi mümkün bir fikre dönüşmüştür (*A.Cz.*: 5486.; *Widerszal* 1934: 91).

rın istedikleri planı uygulayabilecekleri bir pozisyonda değildi. Sözgelimi 1838 yılında İngiltere'nin İstanbul sefaretinin baş tercümanı Mösyö Bizati'ye verilen bir talimatta, Reşit Paşa'nın 5 tabur piyade'nin Sohunkale'ye nakli için Ruslardan Sivastopol tersanesinden, iki kapak ve dört fırkateyn talebinde bulunduğu belirtilmektedir. Rusların Kafkasya sahillerinde uyguladıkları ablukaya Osmanlı Devleti'nin en azından ses çıkarmadığı anlaşılmaktadır. İngiliz Sefiri tarafından Rusların Kafkasya sahillerindeki bütün faaliyetlerinin Reşit Paşa'nın bilgisi dahilinde olduğu belirtilmektedir (BOA. Hatt-ı Hümayun:1173/46423-A).

Bundan sonra (H.H.) 1838-1840 yılları arasında Prens Adam *Czartoryski*'nin en yakın adamı General Chrzanowski hem Kafkasya'dan gelen haberler hem de İngilizlerin yaklaşımları nedeniyle Lejyonlar projesinden soğumaya başlamıştır. Ona göre Rusya ile yapılacak savaşın mekânı hala Kafkasya idi ancak savaşmak için oraya Lehistanlıların gitmesini anlamsız bulmaktaydı. Onunla birlikte Dembinski, Zwierkowski ve Wereszczynski de konuya olumsuz bakıyorlardı. Zaten Zwierkowski İngilizlerin Lehistanlılara kendi işlerini yaptırmak maksadıyla Lehistanlıları Kafkasya'ya göndermek istediklerine inanıyordu. Chrzanowski sonraki yıllarda Çerkeslerin Ruslara karşı gösterdikleri direnişten haberdar olunca yeniden umutlanmış ve çalışmalarına devam etmek istemiştir. İlk başlarda Chrzanowski, Wereszczanski ile çalışan *Czajkowski* daha sonra kendisi ile irtibata geçen Zwierkowski'yi onun yerine yanına almıştır. Bu arada Wereszczanski ise Suriye'ye yönelmiştir. Chrzanowski, artık Çerkeslerle değil, Gürcülerle irtibata geçilmesi gerektiğini düşünüyordu. 1840 senesinden sonra Paris'ten gelen emirler onun yine Çerkeslere yönelmesini dayatmıştır. 1841'de Wereszczynski'nin ısrarıyla Prens Adam onu Gürcistan'a göndermiştir. Erzurum, Doğu Beyazıt, Taurus, Tahran üzerinden Gürcistan'a ulaşmıştır. İran'dayken Gürcistan'ın son kralının oğlu olan Velihanla irtibata geçmiştir. Lakin Wereszczynski hastalandığı için bütün bu planlar gerçekleşmemiştir. Taurus'a kadar gidebilen Wereszczynski orada ölmüştür (Widerszal 1934: 87-88-89-90).

Prens Adam *Czartoryski* ve etrafındakiler için İngilizlerin desteği olmazsa olmaz şarttı. Onların planlarında lejyonların oluşturulması iki ayak üzerine oturacaktı. Birincisi Osmanlı ülkesinin sınırları dahilinde olan Balkanlar ve Sinop bölgesine taşınacak Lehistanlıların orada organize edilmesi ve eğitilmesi ile oluşturulması iken, ikincisi ise Rus Ordusundan firar eden Lehistanlılardan Kafkasya'ya gönderilecek Lehistanlı ajan ve subayların organize edeceği lejyonlar olacaktı (Konarska 1971: 154). Daha sonra Sinop'taki lejyonlar da gemilerle Kafkasya'ya intikal edecekti (A.CZ.: 5485; Widerszal 1934:71).

Lehistanlılar faaliyete geçmek için öncelikle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaş çıkmasını bekliyorlardı. Henüz böyle bir ihtimal

görünmemesine rağmen Kafkasya'da oluşturulacak lejyonlar için çalışmalarına başlamışlardır. Kafkasya'da çıkacak bir savaşın Rusya'da karışıklıklar çıkmasını sağlayacak bu sırada Dobruca Kozaklarının bir kısmı Podolya'ya girecekti. Aynı anda Lehistan'da çıkarılacak bir ayaklanma ile Ruslar kovulacak ve Lehistan tekrar bağımsızlığına kavuşacaktı. Kafkasya'da kurulacak lejyonları Güney Rusya ve Ukrayna üzerinden Lehistan'a geçirmeyi planlıyorlardı. Planlarında Rusya'yı Kafkasya halkları ile Kozakların istila etmesi de yer alıyordu. *Czartoryski*'nin Kafkasya operasyonu için düşündüğü General Chrzanowski sabırsızlanmaya başlamıştır. Ona göre 1840 yılı lejyonları oluşturmak için en uygun zamandı.¹⁰ Hotel Lambert grubu henüz planların uygulanabilirliğini sorgulamadan harekete geçmişti bile.

1841 yılında Lehistanlı devrimcilerin harekete geçtikleri, Kafkasya'ya insan ve silah taşıyacakları haberi Rus istihbaratı tarafından haber alınmıştır. 3 Mayıs 1841 tarihinde Fransa ve İngiltere'de bulunan bazı Lehistanlıların İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği başkâtibi *David Urquhart* ile ittifak halinde bir miktar mühimmat ve silah tedarik ederek kiralayacakları bir vapurla birkaç yüz Lehistanlı ile birlikte Çerkesistan'a götürecekleri haberi Rus büyükelçiliği tarafından Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir. Rus elçiliğinin ihbarında Lehistanlıların kiraladıkları vapurla Bozcaada'nın doğu tarafına uğrayacakları ve oradan birkaç kişi aldıkları sonra yine adanın doğu tarafındaki başka bir koydan daha önceden oraya yığıldıkları Lehistanlıları alacakları, yol üzerinde uygun gördükleri bir yerden ihtiyaçlarını tedarik edecekleri gibi bilgiler verilmektedir.

¹⁰ "...Savaşın sonra Don kıyılarında bağımsız bir devlet kurulacak, daha sonra da Polonya bağımsızlığına kavuşacaktı. Müslüman Halklar Federasyonu, Gürcistan ve Ermenistan'ın ayrı ayrı bağımsız birimler halinde yer alacağı bağımsız bir Kafkasya yaratılacaktı. Prens Adam Czartoryski ve çalışma arkadaşları tarafından 1844–1849 yılları arasında geliştirilen Kafkasya politikasının ana hatları bu şekildeydi." (Konarska 1971: 157.; Widerszal 1934: 243-244); Aynı şekilde 1844 yılı Temmuz ayında Bystrzowski Paris'te, "Kafkasya seferi anlatımı, amaçları ve beklenen sonuçları" adıyla yazı yazmıştır. O yazıdaki Czartoryskinin düşünceleriyle ve Lenoire 1844 senesinde verdiği tavsiyeleriyle örtüşmektedir. Bystrzowski de Don Kozaklarına büyük önem vermektedir... Bystrzanowski Şamil'in Kafkasya'da kalmasını istiyordu (Widerszal 1934: 106); Planlarının oldukça hayalperest olduğu söylenebilir. Sadece kendi ülkelerini kurtarmakla kalmıyor, Kafkasya bölgesini adeta yeniden şekillendirmeyi planlıyorlardı. Elbette bölgeyi yeniden şekillendirmelerinde İngilizlerin planlarının etkisi vardır. Belki de İngiliz planlarına paralel şeyler söylemek İngilizlerin desteğini alabilmek için gerekli idi. Bu bağlamda davranışlarını pragmatik olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Planın bütün aşamalarından başından beri haberdar olduğu anlaşılan Ruslar, vapurun Çanakkale ve İstanbul boğazından geçerek Sinop ve Trabzon taraflarına uğrayıp oradan da Çerkesistan'a ulaşmayı planlandığı bilgisini vermektedirler. Lehistanlıların asıl niyetlerinin Çerkesistan'da "fesat ve ayaklanma" çıkartmak olduğu ileri sürülmektedir. Rus elçiliği verdiği bilgilere istinaden Osmanlı Hükümeti'ne bu konuda dikkatli olma çağrısı yapmaktadır. Bu durumun Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan anlaşmalara ve sağlam dostluğa aykırı olmanın dışında dost bir devletin kendi mülkünde böyle eylemlere izin vermesinin devletlerarası teatmüllere uygun olmadığı gibi mertçe bir tutum olarak da nitelendirilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca iki devlet arasındaki dostluk ilişkisi göz önünde bulundurularak yukarıda anlatılan vasıflardaki insanların Osmanlı Devleti egemenliğindeki limanlara gelmesi halinde, haklarında gerekli tahkikat yapıldıktan sonra hızlı bir şekilde Rus tarafına bildirilmesi istenmektedir. Padişahın da onayı ile Gelibolu'daki memurlara, diğer taraftaki ilgili memurlara bu hususta dikkatli olmaları gizli ve kat'i bir tarzda emredilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca o taraflarda bulunan Rus memurlarının da aldıkları bilgileri Osmanlı makamlarıyla paylaşmalarının bu konuda ortak hareket edilmesi için gerekli olduğu ifade edilmiştir. Yapılan tahkikatta Eflak, Boğdan ve Sırbistan taraflarında halkın arasına fesat sokan ve bir takım organizasyonlar yapan bazı şahıslar olduğu ve bunlara karşı gerekli tedbirlerin alınması için emirler verilmiştir (BOA, İrade Hariciye:10/506. Bundan sonra İ HR). Ancak gerek *Kont Zamojski* ile *Czajkowski* arasındaki gerekse *Czajkowski*'nin *Prens Czartoryski*'ye gönderdiği raporlarında 1841 yılı içerisinde Kafkasya'ya ulaşmayı amaçlayan böyle bir organizasyonun gerçekleştirildiği hususunda bir bilgi bulunmamaktadır¹¹.

1841 yılında İstanbul'daki ajansın başına geçen *Czajkowski*, bir taraftan Sırbistan'da faaliyetlerde bulunurken diğer taraftan da Kafkasya ile ilgili organizasyonun alt yapısını hazırlamaya çalışmaktaydı. Belgrad'da kurduğu ajansın başına en iyi adamlarından olan Lenoir Zwierkowski'yi geçirmişti. *Czajkowski* aynı zamanda *Zamojski*'nin Osmanlı başkentinde yapacağı bir takım görüşme ve manevraların alt yapısını da hazırlıyordu¹². *Czajkowski* sonradan Zwierkowski'yi Kafkasya'ya göndermek için yanına almıştır. Zwierkowski, Longworth'un yardımıyla Edirne'de ikamet etmekte olan *Sefer Bey* ile görüşmüştür. Bu görüşmeden sonra, 1844 senesinin Eylül ayında Zwierkowski, Ahmet Aga ve Bellin'in getirdiği

¹¹ Şurasını belirtmek gerekir ki, daha sonra Lapinski'nin gerçekleştirdiği seferin planı ve uygulanış itibariyle burada Rusların bahsettiği planla bire bir aynıdır.

¹² *Czajkowski* ve *Zamojski* arasındaki ilişki "Polonezköy" projesini gerçekleştirmeye çalışan *Czajkowski*'nin Lazarist rahiplerden yardım almasıyla bozulmuştur (Konarska 1971: 158).

Çerkesce bilen Lehistanlı kaçak Osikowski eşliğinde İstanbul'dan Kafkasya'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır. Zwierkowski yola çıkmadan önce Czaykowski Çerkesya'ya daha fazla ajan göndermeyi düşünüyordu. Faaliyet alanını daha da genişletmek için Bystrzonowski, Breanski ve Podczaski'yi de göndermeyi planlıyordu. Bunun için Lenoir'in ilk raporunun gelmesini bekliyordu. Lakin rapor bir türlü gelmek bilmiyordu. Zaman geçtikçe Zwierkowski'nin öldüğüne inanarak onun yerine başka ajan aramaya başladılar (A.Cz.: 5412 ; Wİderszal 1934: 93).

Halbuki Lenoir Zwierkowski Ocak 1845 senesinde Natuhay ve Şapsığlarla toplantı düzenlemekle meşguldü. Zwierkowski toplantıya 3 tane Rusça bilen tercüman eşliğinde gitmiştir. Bu nedenle Çerkesler onun bir Rus ajanı olduğunu düşündüler ve onun teklifleri toplantıda hiç konuşulmadı. Ocak ve Şubat boyunca Zwierkowski, ev sahibi olan Harih ile rahat bir şekilde Kafkasya'da yakın çevreyi dolaşmak isteğiyle ilgili tartışmalar yapıyordu en sonunda kendi görevinin ne olduğunu bir kadiya anlatıp onu ikna etmiştir. Tam İmam Şamil'e gitmek istediği bir sırada Şamil'in naibi Süleyman Natuhay bölgesine gelmiştir. Onunla görüşmeyi başaran Zwierkowski, Süleyman'ın evindeki misafirliğinin üçüncü gecesinde bir suikasta maruz kalmıştır. Kaldığı evin bacasından karnına ateş edilmiştir¹³. Ağır yaralı olarak iki ay orada kalmak zorunda kalmıştır. İyileştikten sonra 3 Mart 1846 tarihinde önce Sinop'a oradan da İstanbul'a geçmiştir. Süleyman'la gerçekleştirdiği görüşme Zwierkowski ve *Czajkowski* üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştır. Zaten *Prens Czartoryski* de Zwierkowski'nin artık dönmesini istiyordu (Widerszal 1934: 94-95-96; Konarska 1971: 161). İmam Şamil'e ulaşma ve ona faaliyetlerinde yardım etme işini Süleyman aracılığıyla gerçekleştirmeyi planlıyorlardı. Ancak bilmedikleri bir şey vardı, o da Süleyman'ın Ruslarla anlaşarak onların tarafına geçmiş olması idi.

İstanbul'daki ajans Kafkasya'ya Zwierkowski'nin yerine gönderecek birisini arıyordu. Onun yerine Kaptan Gordon'u göndermeyi düşünüyorlardı. Gordon'un İstanbul'a ulaştığı sıralarda Zwierkowski de Kafkas-

¹³ Karnına ateş edildiği bilgisini, başına benzer bir olay gelen Lapinski vermektedir. Ancak Lapinski onun bu saldırıda öldüğünü belirtmektedir (Lapinski 1995: 390). Ancak Widerszal, haklı olarak onun ölmeyip kurtulduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Widerszal onun Natuhay bölgesinde Çerkesler tarafından Rus ajanı olduğu gerekçesiyle tutuklandığını ve daha sonra onu yaralı bir şekilde İmam Şamil'in naibi Süleyman'ın kurtardığını, aylarca felçli olarak yattığını belirtmektedir. Bu suikastın Ruslar tarafından organize edildiğinin sanıldığını belirtmektedir. Aynı yazar, eserinin 96. sayfasında Zwierkowski'nin Naib, Çerkeslerin elindeyken değil Süleyman'ın evindeyken saldırıya uğradığını belirtmektedir. Bu iki bilgi bir biriyle çelişmektedir (Widerszal 1934: 96, 244).

ya'dan İstanbul'a dönmüştür. Gordon Kafkasya'ya ancak Reşid Paşa'nın yardımıyla büyük keşif gerçekleştiği zaman gidebilecektir. Bu sırada İbrahim Paşa, hacc'dan dönerken İstanbul'a uğrayan Hafız Paşa'nın kardeşi Hacı Geranduk'u *Czajkowski*'ye getirmiştir. Geranduk onu Kafkasya'ya davet etmiş ancak *Czajkowski* bu teklifi kabul etmemiştir. O zaman kafasında Geranduk ile birlikte Gordon'u Kafkasya'ya gönderme fikri doğmuştur. Geranduk ise *Czajkowski*'den genç birisinin gönderilmesini istemiş ve memlekete döner dönmez Ruslarla savaşmaya söz vermiştir. *Czajkowski* Gordon'a gitmesini teklif etmiş o da kabul etmiştir. Geranduk, Gordon'a kendi akrabası olup Rusların hizmetinde olan Sohumkale'nin idarecisi Kamil Bey'in yardım edeceğini bildirmiştir. Ancak Gordon'un Çerkesce ve Rusça bilmediği için Sohumkale'ye girmesinin uygun olmadığını Kamil Bey'in iki adamının onu eşyalarıyla birlikte gemiyle Geranduk'un evine götüreceklerini söylemiştir. Hafız Paşa da kardeşi Geranduk'un verdiği sözü yerine getireceğine kefil olmuştur. Abhazy'da yaşayan Albay İbrahim'in oğlu Hüseyin ile Geranduk'un kızı da gerektiğinde Gordon'a yardım edeceklerdi. Gordon'un üzerinde büyük etkisi olan Reşid Paşa, bu seferin organizasyonu ile bizzat ilgilenmiştir. Hacı Geranduk, Rus ordusundan kaçan bütün Lehistanlılara dostça davranacağına ve Kaptan Gordon'u evine alarak ona Lehistan ve Prens Adam'ın temsilcisi gibi davranacağına dair söz vermiştir (A.Cz.: 5492). Bu arada Hotel Lambert, Gordon'un gidişini onaylamıştır. *Czartoryski*, Gordon'a eğer Hacı Geranduk, İmam Şamil gibi bir pozisyona ulaşmak isterse onu desteklemesi ve yardım etmesi talimatını vermiştir. 8 Haziran 1846 tarihinde Gordon ve Hacı Geranduk İstanbul'dan Kafkasya'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır (A.Cz.: 5438). Bu süre zarfında ajansın Hacı Geranduk ile yapılan çalışmalarından dolayı Sefer Bey ile olan ilişkisi biraz gevşemiştir. Sefer Bey'e göre Gordon'un Kafkasya'ya gitmesi ve Çerkesya'daki çalışmaları Natuhay'dan Ubih bölgesine kaydırması gereksizdi. *Czajkowski*, Gordon'u Kafkasya'ya büyük umutlarla yollamıştı. Lakin hayal kırıklığına uğramaktan kurtulamamıştır. Çünkü Hacı Geranduk kendi halkı arasında İmam Şamil gibi bir statü edinmek istemediği gibi Gordon'un İmam Şamil'e gitmesine de izin vermemiştir (Widerszal 1934: 97-98).

Gordon ise Lehistan'ın ve Prens *Czartoryski*'nin temsilcisi olduğu için dağlıların kendisine gerektiği gibi saygılı davranmalarını istemiştir. Diğer taraftan Gordon da Hacı Geranduk'u hayal kırıklığına uğratmıştır. Ajans, Hacı Geranduk İstanbul'dayken O'na silah yapmayı bilen, demir çıkartabilen, kaleleri ele geçirebilen birini göndereceğine dair söz vermişti ancak sözünde duramamıştır. 1846 Temmuz'unda Ubihlar, Golovinskoe kalesine saldırmak için Gordon'dan yardım istemişler, Gordon da bu yardım teklifini reddetmiştir. Gordon'un dağlılarla ilişkisi Aralık ayında biraz düzelir gibi olmuştur. O vakit Hacı Geranduk Ruslara

açıkça karşı çıkararak Novaginski kalesine saldırmıştır. Ancak Gordon o saldırıya katılmamıştır. Bir kez de Golovinskoe kalesine yapılacak saldırıya katılmayı kabul etmesine rağmen katılmamıştır (A.Cz.: 5438). Bu da Çerkezlerin özellikle de Hacı Geranduk'un ona şüpheyle bakmasına yol açmıştır.

İstanbul'da ise *Czajkowski*, Kafkasya'ya iki kişi daha göndermeyi planlıyordu. Bunlardan birisi Çerkesya haricinde bir yoldan Şamil'e ulaşacaktı. Diğeri ise Gordon'a eşlik etmek için Çerkesya'ya gidecekti. Gordon'a eşlik edecek kişi olan Mikorski, 1846 senesinde İstanbul'a gelerek Çerkesya'ya ajan olarak gitmek istediğini *Czajkowski*'ye bildirmiştir. *Czajkowski*, Mikorski'ye yola çıkana kadar ortada gözükmemesini, işlerin yolunda gitmeme ihtimaline karşı gizlenmesini emretmiştir. Buna rağmen Mikorski, Reşid Paşa'ya bir mektup yazmıştır. Mektuptaki ifadeleri patavatsızca bulan *Czajkowski*, Reşid Paşa'nın şüphelenmesine yol açabileceği endişesini taşımaktadır. Tam da bu sırada Reşid Paşa'nın isteği üzerine sefer iki hafta geciktirilmiştir. Sefere gönderilmesi düşünülen Shultz isimli bir ajanın getirilmesi söz konusu idi fakat son karar *Czajkowski*'ye bırakılmıştır. Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa, Ruslar öğrenmesin diye çok titiz çalışıyordu. *Czajkowski*, onun bu çekingenliğinin seferin bu kadar gecikmesinin en önemli sebebi olduğunu düşünmektedir. Kaptan Paşa'yı her ne kadar iyi niyetli bulsa da onun iyi niyetinin işin riskini ortadan kaldırmaya yetmediği görüşündedir. Diğer taraftan Reşid Paşa'nın görüşleri sık sık değiştiği için ona da güvenilemeyeceğini düşünmektedir. *Czajkowski*, Rusların bütün baskılarına rağmen *Czartoryski*'nin başarılı diplomasisi nedeniyle Osmanlı Devleti'nin bu seferden vazgeçmeyeceğini, yakında Türk-Rus savaşı çıkacağını ve bu durumun Lehistan için çok iyi bir gelişme olacağını ifade etmektedir. Bütün bu beklentilerine rağmen Âli Paşa'nın Kafkasya seferine karşı olduğu için bu işi bozabileceği korkusunu da dile getirmekten geri durmamaktadır. Rıza Paşa'nın ise Osmanlı Devleti'nin gücüne çok güvendiğini ve onun Kafkasya seferinin gereksiz olduğunu, Osmanlı Devleti'nin Rusya'yı Kafkasya'da oyalamaya ihtiyaç duymadan yenebileceğini düşündüğünü belirtmektedir (A.Cz.: 5492).

Bu sırada İstanbul'da hiç kimse Gordon'un ne durumda olduğunu bilmemektedir. Uzun zamandır kendisinden haber alınamadığı için yanına adam göndermek ihtiyacı hissetmişlerdir. 1846 yılı sonu veya 1847 yılı başlarında öldürüldüğü tahmin edilen Gordon'un haberi ancak Mikorski yola çıktıktan sonra İstanbul'a ulaşmıştır. *Lapinski*, Gordon'un, Hacı Geranduk'un kölesi ile birlikte ava gittiğini, birkaç gün sonra ise ormanda kafası kesik halde bir ceset bulunduğunu bildirmektedir. Kellesi ise bulunamamıştır. O'nun bir Ermeni tarafından öldürüldüğünün iddia edildiğini belirten *Lapinski*: "...Tuapse'de ilk kez işittim ayrıca Abaza'da

ve Şabsığ'da herkese sorarak teyit ettim ki, Hacı Geranduk, Sohunkale'de Lehistanlı Gordon'un başı için 400 gümüş ruble ödeyerek Rus komutandan satın almış, onu öldüren Ermeni'nin cezalandırıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır." bilgisini vermektedir¹⁴.

O sırada İstanbul'da ve Paris'te Kafkasya'ya yeni ajanları gönderme planları yapıyordu. Öncelikle Zwierkowski'nin tekrar gönderilmesi düşünüüyordu fakat Zwierkowski bir daha Kafkasya'ya gitmek istemiştir. *Czajkowski*, *Sefer Bey* ile Hacı Geranduk meselesi yüzünden kopan ilişkileri yeniden düzeltmek istiyordu. Çünkü Hotel Lambert Kafkasya'ya yeni ajanlar göndermek istiyordu. Hotel Lambert'in Paris'teki merkezi *Czajkowski*'nin yaptıklarını çok takdir etmektedir. Bir süre sonra *Czajkowski*'ye Kafkasya'ya gitmek için Grotkowski ve Szemiot adında iki Lehistanlı başvurmuştur. *Czajkowski* ve Hotel Lambert Szemiot ile çalışmaya daha sıcak bakıyorlardı. Szemiot daha önceden *Czajkowski*'ye mektup yazıp işbirliği teklif etmiştir. Szemiot mektubunda Kozakların kendilerine çok faydalı olacağını düşündüğü için bir Kozak birliğine geçtiğini yazmıştır. *Czajkowski* de onunla çalışmayı kabul ettiğine dair bir mektup göndermiştir. Mektup'ta 1847 yılı baharında Prens Adam'ın Kafkasya'ya 10 kişi göndereceğini yazmıştır. O seferin komutanlığını ya Podczaski'nin ya da Rozycki'nin yapacağını belirtmiştir (Widerszal 1934: 101).

Ruslar 1847 senesinde Çerkeslere yardım ettiği gerekçesiyle Osmanlı Hükümeti'ne baskı yaparak gizli polis ve pasaport müdürü olan Necip Efendi'yi görevden aldırıştır. *Czajkowski* 1846 senesinde Bab-ı Âli'den yazılı olarak yardım talebinde bulunmuştur. Onun çalışmalarıyla Bahriye Nazırı Mehmet Ali Paşa yakından ilgilenmiştir. 1847 yılının Ocak ayında *Czajkowski* Bahriye Nazırlığı'na çağırılmıştır. Mehmet Ali Paşa Lehistanlıların düzenleyecekleri Kafkasya seferini desteklemek istediğini söylemiş ve bahara kadar Çerkesya'ya gidecek olan kişilerin hazır olmasını istemiştir. Ayrıca *Czajkowski*'ye Mikorski'nin gidişi için 20.000 kuruş vermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın bu girişimini Reşit Paşa desteklerken Âli Paşa pek oralı değildi. *Czajkowski* Kafkasya'ya lejyoner gönderme çalışmalarında orada çalışmak için en uygun kişi olarak Sefer Beyi görüyordu. *Czartoryski* ise İmam Şamil'i işbirliği yapmak için daha uygun buluyordu (A.Cz. No:5492; Widerszal 1934: 103). Mikorski'ye gitmeden önce orada feodal beylerin hevesini kırmamak için asla Şamil'den söz etmemesi, fakat Şamil'in yaptıklarını sevdirmek için örnekler vererek Rusların zalimliklerini anlatması tembihlenmiştir. Ayrıca Çerkesleri Rus-

¹⁴ Lapinski (1995: 284); Kafkasya'ya tüccar kılığında giden Gordon'un Ruslar tarafından öldürüldüğü yine Lehistanlı bir ajanın mektubundan anlaşılmaktadır (A.Cz.: 5492/398).

lara karşı ayaklandırmak için İngiltere ve Fransa'nın Ruslara karşı olduğundan ve eğer Ruslara karşı çıkarlarsa Osmanlı Devleti'nin de onlara daha olumlu bakacağından söz etmesi istenmiştir. Abadzehleri Ruslara karşı kıskırtmak Osmanlı Devleti'ni savaşa sokabileceği için onlar üzerinde durulması gerektiği ifade edilmiş, oradan göndereceği şifreli raporlarda ya Lehçe ya da yerli halkın dilinde yazması tembihlenmiştir. Orada paralı asker olarak kalmayı değil kendi imkânlarımızla nasıl ayakta kalabileceğini kimden yardım alınabileceğini araştırması ve yerli halk üzerinde iyi etki bırakması emredilmiştir (A.Cz.: 2002/105).

Rus ablukasını geçemeyen Mikorski'nin geri dönmek zorunda kalması nedeniyle İstanbul'daki ajansta çalışanların moralleri bozulmuştur. Bu işin sandıkları kadar kolay olmayacağını anlamışlardır.¹⁵ Rusların ablukayı bu kadar sıkılaştırmaları tesadüfî değildir. Lazarist rahiplerin Kafkasya'daki Katoliklere mektuplar yazarak Şamil'e yardım etmelerini istemeleri Rusların tepkisini çekmiş, daha bir dikkatli olmalarına yol açmıştır. Diğer taraftan Çerkeslerin içinden birileri Ruslara mektup göndererek Hafız Paşa'nın kendilerini Ruslara karşı savaşmaları için tahrik ettiğini ihbar etmiştir. Bunu üzerine Ruslar da Hafız Paşa'yı Osmanlı Hükümeti'ne şikâyet etmiştir (A.Cz. No:5492/609). Her şeye rağmen Kaptan Paşa ve Reşit Paşa desteklerini geri çekmemiştir.

Zamojski Kafkasya'da yapacakları operasyonlara hem siyasal hem de iktisadi destek istemek için 24 Haziran 1847 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Prens *Czartoryski* büyük bir sefer yapılmasını istemektedir. Ancak seferin büyüklüğü hususunda *Czajkowski* ile prens arasında anlaşmazlık vardı. *Czajkowski* daha küçük bir keşif seferinin yapılmasını yeterli buluyordu. Üstelik bu seferin maliyeti de daha düşük olacaktı. 1846 yılında İstanbul'a gelen *Zamojski*'nin geliş sebeplerinden birisi de Prens *Czartoryski* ile General *Czajkowski* arasındaki bu anlaşmazlığı gidermekti. Ayrıca Eğer Osmanlı Hükümeti ile bir anlaşma imzalanamazsa *Zamojski* İstanbul'daki ajansı tamamen kapatacağı¹⁶. Diğer taraftan Kont

¹⁵ Ruslar bu tarihlerde Karadeniz'de özellikle de Kafkasya sahillerindeki ablukayı iyice sıkılaştırmışlardı. Osmanlı limanlarından Kafkasya'ya silah ve mühimmat gönderilmemesi için sıkı tedbirler alıyor, en ufak şüphe duyduğu gemiler hakkında Osmanlı Devleti'ni uyarmaktan geri kalmıyorlardı. Ruslar Kafkasya'nın Karadeniz sahillerindeki birçok limanı yasak bölge ilan etmişti (BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Belgeleri Tasnifi: 54/34; BOA, A.MKT.:16/21; A.Cz.:5492/630).

¹⁶ A.Cz.: 5492/620. "Prens aksine Zamojski İstanbul'daki şubenin kapatılmasının olumsuz etki yaratacağını düşünmektedir. O Polonyalıların doğuda yaptıkları çalışmaların en iyi nokta olduğunu düşünüyordu ve eğer herhangi bir zamanda Kafkasya seferi gerçekleşecek olursa o zaman bu seferin İstanbul'daki ajans olmadan imkansız olduğunu düşünüyordu. Kafkas çalışmaları

Zamojski'nin İstanbul'a gelişi Ruslarla Osmanlı Devleti'nin ilişkilerini bozmuştur. Ruslar *Zamojski*'nin gelişini şiddetle protesto ettiler. *Zamojski*, Reşid Paşa ile görüşmeyi umuyordu ancak randevu Rusların baskıları yüzünden sürekli tehir ediliyordu (A.Cz.: 5492/18). *Zamojski*, Reşid Paşa ile görüşemese de 18 Temmuz'da Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa'dan davet almıştır. *Zamojski*, Mehmed Ali Paşa ile konuşmasında, onun Lehistanlıların çalışmalarına olumlu baktığını görmüştür. *Zamojski*, Mehmed Ali Paşa'ya yaptıkları planların maddî imkânsızlıklardan dolayı gerçekleşemediğini söylemiştir. Hotel Lambert'in harcamaları yıllık 100.000 Frank civarındaydı ve bu parayı da Osmanlı Hükümeti'nden talep ediyorlardı. Yapılan görüşmenin sonunda şifahi olarak varılan anlaşmaya göre yapılacak seferin finansmanını Osmanlı Devleti karşılayacaktı. Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa tam donanımlı bir gemi verecekti. Gemi Karadeniz'e açıldıktan sonra Tirebolu'ya uğrayacak, adamlar ve tüm gerekli malzeme yüklenecekti. Kolaylık olsun diye silahlar Kaptan Paşa adına alınacaktı (A.Cz. No:5492/618-619). Sefere iki de ajan katılacaktı. Mehmed Ali Paşa yapılan görüşmeden Sultanı haberdar edeceğini söylemiştir. *Zamojski* isteklerine olumlu cevap verileceğini umut ediyordu. Lakin *Zamojski*'nin Mehmed Ali Paşa ile yaptığı görüşmeden 2 gün sonra tam Kafkasya seferinin gerçekleşmesine umutla bakılırken Mehmed Ali Paşa görevden alınmıştır. Bu durum Hotel Lambert'in umutlarını azaltmıştır. Fakat İstanbul ajansındakiler sefer için hâlâ ümitliyidiler (A.Cz. No:5492/18). *Zamojski* ise hala Reşid Paşa ve Âli Paşa ile görüşmeyi beklemekteydi. Bu arada Fuad Paşa'nın da Kafkasya seferi işine olumlu bakmadığını belirtmek gerekir. *Czajkowski* onun Âli ve Reşid Paşa'dan etkilenmiş olduğundan şüphelenmektedir. *Zamojski* ile görüşmeye daha istekli olan Rıza Paşa'nın verdiği randevuyu Reşid Paşa'yı kıskırtmamak için ertelemeyi bile düşünmüşlerdir (A.Cz.: 5492/631).

Zamojski, Mehmed Ali Paşa ile görüşükten sonra Reşid Paşa'nın seferi iki ay erteleme kararını öğrenmiştir (A.Cz.: 5492/631). Ali Paşa'ya göre bu karar seferden vazgeçildiği anlamına gelmemektedir. Sadece seferin daha iyi planlanabilmesi ile ilgiliydi. Silahlar Fransızlardan tedarik edilecekti. Asıl önemli olan Kafkasyalıların yabancı askerlerden oluşacak lejyonlara hazır hale getirilmesi idi. Zira orada nasıl bir tepki ile karşılaşılacağı tam olarak bilinmiyordu (Konarska 1971: 162). İki hafta sonra Reşid Paşa ile görüşen *Zamojski* onun da olumlu baktığını ancak yeterince cesur olmadığını düşünmektedir. Almayı umdukları maddî destek ise ta-

---

olumsuz yöne gittiği halde *Zamojski*, *Czajkowski*'nin İstanbul Hükümeti'ni tek tek bazı adamları Çerkesya'ya göndermeye ikna edeceğini umuyordu. Zaten *Czajkowski* İstanbul'da öyle sıkı bağlantılar kurmuştu ki, ajansın kapatılması mümkün değildi." (Konarska 1971: 164-165).

mamen Padişaha bağlıydı. Çok büyük rakamlar bekleyen Lehistanlılar için Padişah sadece 6.250 frank civarında destek vermiştir.¹⁷

Zamojski'nin İstanbul'daki kalışı uzayınca Ruslar Osmanlı Devleti'ne nota vererek *Zamojski*'nin Türkiye'yi terk etmesini istemişlerdir. Hatta Fransız elçisi Berquene *Zamojski* ile ilişki kurduğu için Rus büyükelçiliği tarafından protesto edilmiştir. İşin ilginç tarafı Rus notasının *Zamojski*'nin İstanbul'da bir kaç ay kalmasından sonra gelmiş olmasıdır. Ancak şunu da görmek gerekir ki, *Zamojski*'nin İstanbul'da bu kadar uzun süre kalması Diplomasi dünyasının ilgisini çekmiştir. Borquene, *Czajkowski*'ye, Rus elçisi Ustinov'un, *Zamojski*'nin gelişinden ve onun Türkler tarafından iyi şekilde karşılanmasından çok korktuğunu resmen "sesi kısıldığını" ifade etmiştir. Neticede *Kont Zamojski* işlerin sonunu beklemeden onları takip etmeyi *Czaykowski*'ye bırakıp İstanbul'dan ayrılmıştır. *Zamojski* İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Rusya, Lehistanlıların ajansının kapatılması için Türkiye'ye baskı yapmaya başlamıştır (Konarska 1971: 164).

Czajkowski'nin kulağı Kafkasya'da olup oradaki gelişmeler hakkında sürekli bilgi topluyordu. Aldığı sithbarat Bjedug ve Kabardey Çerkeslerinin Ruslar tarafından kendileri ile çalışması için ikna edildiklerini haber vermekteydi. Diğer taraftan Kuban'daki Çerkeslerin Şabsıglar ve Abzehlere karşı çalıştıkları ve onları Ruslara ispiyonladıkları bildiriliyordu. Aldığı haberlerden birisi de Şamil'in temsilcisi *Muhammed Emin*'in Abzehlere gelmiş olduğu ve onları Ruslara karşı hazırladığı idi (A.Cz.: 5492/641). O sırada Paris'ten sefer için 3 kişi gelmiştir. 1847 senesinde hem *Czaykowski* hem de Prens Adam *Czartoryski*, Kaptan Paşa'nın bütün ısrarına rağmen sefer için ümitlerini yitirmişlerdir. *Czajkowski* başarıya ulaşacağına inanmadığı halde İmam Şamil'e küçük de olsa keşif ekibi göndermeye kararlıydı. Diğer taraftan para yardımı için hâlâ görüşmeler yapmaktaydı. *Czajkowski* seferin gerçekleşme ihtimaline karşı ajansta iki kişi bulunduruyordu. Ahmed ismini kullanan Pulawski ve Terlecki her an göreve gitmeye hazır durumda bekliyorlardı. *Zamojski* ise *Bystrzowski* veya *Brzozowski*'nin gönderilmesini tavsiye etmiştir. Osmanlı Devleti bu ajanlara maaşlarının ödenmesi için 40.000 kuruş ödeme yapmıştır. Haddi zatında sefer için hiç paraları yoktu. *Czajkowski* bir taraftan seferi düzenleyebilmek için para arayışını sürdü-

¹⁷ Bu durum Lehistanlılarda büyük hayal kırıklığına yol açmıştır. *Zamojski* para arama işinden vazgeçmemiş, Mehmed Ali Paşa'nın tavsiyelerine uyarak Reşit Paşa'ya 2 kez mektup yazarak para talebinde bulunmuştur. *Zamojski*, hâlâ çabalarının olumlu şekilde sonuçlanacağına inanıyordu. Osmanlı Hükümet yetkilileri ise mütemadiyen sabırlı olunmasını rica ediyorlardı (Konarska 1971: 164).

rürken diğer taraftan da *Sefer Bey* ile irtibatı koparmamaya çalışıyordu (A.Cz. No:5422; Widerszal 1934: 108-109; Konarska 1971: 164). *Zamojski*'nin kendisi de malzemelerini Osmanlı Devletinin temin edeceği bu sefere katılmayı umuyordu. Planında birine adamları ve malzemeleri yükleyip diğeriyle de kendisinin gideceği iki gemi kiralamak vardı (A.Cz.: 5492/613).

Rusların bütün baskılarına rağmen *Czajkowski*'nin kurduğu bağlantılar o kadar güçlüydü ki ajansının kapatılması söz konusu bile değildi. Bystrzonowski kendi gazetesinde *Zamojski*'nin Türklere para alma konusunda fazla ısrarcı olması nedeniyle bütün seferi zor duruma soktuğunu yazmıştır. *Zamojski* ise bunun kendisinin çok iyi niyetli olmasından kaynaklandığı iddiasındadır (Konarska 1971: 165). Lehler daha bu olayın şokunu atlatmadan Rusya 1848 Macar isyanı sonrası Osmanlı topraklarına sığınan Macar ve Leh mültecileri kendisine teslim etmesi için Osmanlı Devleti üzerinde Avusturya ile birlikte baskı yapmaya başlamıştır. Bunların başında elbette *Zamojski* ve *Czajkowski* geliyordu (BOA, İrade Mesail-i Mühimme: 27/75. Bundan sonra İ.MSM). Osmanlı Devleti bu sıkıntıdan kurtulmak için mültecilere Müslüman olmalarını teklif etmiştir. *Czajkowski* gibi birçok mülteci Müslüman olarak Osmanlı Devleti hizmetine girmiştir (Piwnicki 2001: 175). Osmanlı Devleti'nin gerek kendi iç siyasi gelişmeleri gerekse etrafındaki dış siyasi gelişmeler nedeniyle durumu kritikti. Bu nedenle o zaman mutabık kaldıkları meselelerde bile sonradan konjonktür gereği farklı tavırlar alabiliyordu. Bu durum özellikle Lehistanlı mültecileri, hassaten de *Zamojski*'de hayal kırıklığına yol açmıştır.

1851 yılına kadar gerek Hotel Lambert gerekse İstanbul'daki ajans Avrupa'daki karmaşa ve politik gelişmelerin durulmasını beklemekle ve lobi faaliyetleri yapmakla geçiriyorlardı. En büyük beklentileri Avrupa'nın büyük devletleri İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya savaş ilan etmesi idi. Bazı İngiliz politikacıları İngiltere'nin, Rusları eğer boğazlarda durdurmazsa İndus nehrinde durdurmak zorunda kalacağını yüksek sesle söylemeye başlamışlardı. Bu Lehistanlıların beklediği havanın oluşmakta olduğunun işaretiydi. Diğer taraftan Kafkasyalılar da Ruslara karşı yürüttükleri direniş mücadelesinde Avrupa'nın kendilerine destek olmasını umuyordu. 1851 yılında Kuzeybatı Kafkasya'ya gelen Şamil'in Naibi *Muhammed Emin*, Yusuf Bey isimindeki adamını İstanbul'a göndermiştir. Orda Sadık Paşa (*Czajkowski*) ve Koscinski ile irtibata geçerek *Muhammed Emin* için birkaç subay, madenci ve birkaç zanaatkârdan müteşekkil 12 tane Lehistanlı istemiştir. Dağlılar altın ve gümüş madenlerini işletmek ve birliklerine kumanda etmeleri için onları ihtiyaç duyuyorlardı. Koscinski komutanlık için Jordan'ı önerdi, maden için Mc Donald ve Guilling gideceklerdi. Bu misyon *Czartoryski* için çok önemliydi ama hâ-

lâ para sıkıntısı vardı. Osmanlı Hükümeti'nden yardım bekliyordu. Oradan gelmezse Stuart aracılığıyla Palmerston'dan yardım almayı umuyorlardı (A.Cz. No:5596; Widerszal 1934: 114).

1853 yılında Kırım Harbi'nin patlak vermesi Lehistanlılar için beledikleri ortamın oluşmasını sağlamıştır¹⁸. Bu savaş Osmanlı Devleti'ni Rusya'nın baskısından kurtarmaktan çok Batı Avrupa'nın Rusya'ya karşı çıkarlarını korumayı amaçlıyordu. Savaş sırasında Lehistanlı subaylardan faydalanmak isteyen Osmanlı Devleti, Sadık Paşa aracılığıyla Prens *Czartoryski*'den subaylar göndermesini istemiştir. Bu girişim sonucunda Sadık Paşa'nın kumandası altında kurulan I. Kozak Alayı'nda çeşitli Leh subayları görev almıştır. Daha sonra Hotel Lambert'in Osmanlı Devleti nezdindeki girişimleri sonucu *Kont Zamojski*'nin kumandası altında II. Kozak Alayı ihdas edilmiş ve Kırım harbi esnasında İngilizlerin emrine verilmiştir.¹⁹ Bu alayın kurulması için *Kont Zamojski*, karargâhına giderek bizzat Ömer Paşa ile görüşmüştür (Lapinski 1995: 261-262). Diğerleri ise Müslüman olarak Arslan ismini alan Ludwik Bystrzonowski ile Şahin ismini alan Feliks Breanski'dir. Bu subaylar savaşlarda önemli roller oynamışlardır. *Czajkowski*, Ludwik Bystszanowski ve Jan Brenski'yi 1853 yılında Lehistanlılardan lejyonlar oluşturması maksadıyla Şapsığ bölgesine Sefer Bey'in yanına göndermiştir. Ayrıca onlarca Lehistanlı subay Asya'da ve Sivastopol'da askerlik yapmıştır. Zygmunt Jordan Batum'da, Antoni İlinski Sivastopol'da önemli görevler almıştır. Kırım Savaşında müttefik ordularında görev yapan Lehistanlılardan 8 subay ve 3 ast subay hayatını kaybetmiştir. Şubat 1854 senesine kadar Alayın 6 bölümü oluşturulmuştur. Genelde bu alayda görev alan subaylar Lehistanlılardan müteşekkildi. İlk bölük Lehistanlılardan, diğer bölükler farklı farklı milletlerden oluşuyordu. *Czajkowski*, Silistre'de olan Musa Paşa'nın ordusu ve diğer Türk kuvvetleri arasındaki irtibatı sağlıyordu. 1855 sene-

¹⁸ Aynı umutların Kafkasyalılarda da yeşerdiğini belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti de orada açılacak bir cephede İmam Şamil'in kuvvetleriyle işbirliği yaparak önce Gürcistan'ı ele geçirmeyi ardından da Rusları tamamen Kafkasya'dan atmayı planlıyordu. Ancak İmam Şamil'den bekledikleri ilgiyi görememişlerdir.

¹⁹ BOA, A. AMD.:79/82.; Sadık Paşa başından beri Rus ordusundan firar eden Lehistanlılardan Kafkasya'da bir lejyon oluşturmayı planlıyordu. Bu planını gerçekleştirmek için bizzat Kafkasya'ya giderek Ömer Paşa'nın ordusuna katılmayı, bu arada Sefer Beyle birlikte kurulacak lejyonun hazırlıklarını yapmayı düşünüyordu. Avusturya'nın Tuna bölgesinde Lehlerin birlikler oluşturmasına şiddetle muhalefet etmesi, onların bu lejyonları Kafkasya'da oluşturma isteklerinde etkili olmuştur (Widerszal 1934: 250); II. Kozak Alayı'na destek istemek için Bu doğrultuda Lapinski Ömer Paşa'nın karargahına gönderilerek desteği istendi (Lapinski 1995: 261).

si baharında *Czajkowski*'nin adamları Burgaz'da toplanmış ve I. Kozak Alayının savaş yolculuğu burada sona ermiştir (Piwnicki 2001: 175).

Czartoryski'nin diğer bir temsilcisi olan Wladislaw *Zamojski*, tamamen Lehistanlılardan müteşekkil olan II. Kozak Alayını devam ettirmeye çalışıyordu (BOA, A. AMD: 61/1). *Zamojski* Kırım Harbi esnasında Kafkasyalılara yardım etmek için oraya gönderilecek birliklerin Lehistanlıların kurduğu bu Kozak Alayları olacağını düşünüyor ve bu lejyoner birlikleri vasıtasıyla orada Lehistan'ın bağımsızlığı için faaliyetlerini sürdürmeyi planlıyordu. Bu sırada İngilizler Kırım Harbi öncesinde Kafkasya'daki kabilelerin bir birlik oluşturmalarını destekleyen ve engelleyen unsurları araştırması ve mümkünse birliği temin etmesi için Kafkasya konusunda tecrübeli olan Longworth'ü tekrar Kafkasya'ya göndermişlerdir.²⁰ İngilizler ve Fransızlar başlangıçta Kafkasyalılardan faydalanma konusunda çok ümitliydi ancak umduklarını bulamadılar. İngilizler savaşın en kızgın zamanında Kafkasyalılardan bir yardım görmedikleri için onlara böyle bir yardım yapmayı kesinlikle reddediyorlardı (Luxemburg 1998: 265-266). Diğer taraftan Kafkasya'nın siyasî geleceği onları pek ilgilendirmiyordu. İngilizlerin bu tavır değişikliği nedeniyle II. Kozak Alayı'na desteklerini çekmeleri alayın durumunu da zora sokmuştur. Desteksiz kalan alayın birçok eksigi vardı (Piwnicki 2001: 175; Bobrovnikov 2007: 1). *Zamojski* hâlâ bu birliği Kafkasya'da Ruslara karşı savaşırmanın yollarını arıyordu (Luxemburg 1998: 261). Alay piyadelerle beraber 4.000 kişiden mürekkep olup Süvarilerin komutanı Albay Nikolay Kaminski idi. Piyadelerin başında ise Albay Winsenty Sulbicki bulunuyordu. 1856 senesinin başında süvariler Varna'da, piyadeler ise Skutari'de yerleştiler. 30 Mart 1856 senesinde Rusya ile yapılan Paris Antlaşması onların savaşa katılma umutlarını tamamen bitirmiştir. Temmuz 1856'da resmî olarak I. Kozak Alayı tamamen dağıtılmıştır. Alayın dağıtılmasının ardından 1857 yılında General *Zamojski* Osmanlı ülkesini terk ederek Fransa'ya gitmiştir (Piwnicki 1934: 176; BOA, A.AMD.: 79/84).

Ancak 29 Temmuz 1858 tarihinde Rus Büyükelçiliği'nin Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tavrında Dobruca bölgesinde Sadık Paşa'nın girişimleriyle Kozak ve Lehlerden müteşekkil 12 adet alayın teşkil edildiği ihbar edilmiştir. Hariciye Nezareti bu durumun Rusya'yla yapılan anlaşmaya ve iki ülke arasındaki dostane ilişkilere zarar verebileceğinden endişelenmiştir. Her ülkenin kendi sınırları dâhilinde istediği yerde askeri birlik bulundurmaya hakkı olmakla birlikte açık bir şekilde başka bir devletin içerisinde karışıklık çıkarmaya niyetlerinin olduğunu ifade eden bir

²⁰ Longworth'un 1855 yılındaki bu görevi hakkında ayrıntılı bir araştırma ve analiz için bk. Şaşmaz (1999: 224-226).

grubun Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde böyle bir organizasyon gerçekleştirilmesine göz yumulamayacağı sadaret makamına bildirilmiştir. Bu nedenle Sadık Paşa'nın İstanbul'a çağırılmasının yerinde olacağı ifade edilmiştir(BOA. Hariciye Nezareti Tercüme Odası Belgeleri Tasnifi: 484/51. Bundan sonra. HR:TO). Kozak Alaylarını dağıtım kararı alındıktan sonra Osmanlı Devleti bu alayın mensuplarının Osmanlı ordusunda layıkıyla görev yaptıklarını bu nedenle birden bire orta yerde bırakılmalarının doğru olmayacağına, Avrupa'ya gitmek isteyenlerin gidebileceğine, gidemeyenlerin ise kendilerine uygun bir iş imkânı buluncaya kadar maaşlarının ödenmesinin uygun olacağına karar vermiştir²¹.

Kırım Harbi sonrasında yapılan Paris Anlaşması'nın 12. paragrafının Ek-1. maddesine göre Ruslar Karadeniz'deki sahillerini kontrol etmek için sadece on gemi bulundurabileceklerdi (Luxemburg 1998: 262). Bu madde Rusların Kafkasya'nın Karadeniz sahillerini kontrol etmesini zorlaştırmaktaydı. Diğer taraftan Çerkeslerle ticaret yapan Türk tüccarlarının ve tabii Çerkeslere yardım götürmeye niyetlenenlerin işlerini kolaylaştırmıştır. Ruslar bu açıklarını istihbarat toplama işine ağırlık vererek ve bu istihbaratı Osmanlı Devleti ile paylaşarak kapatmaya çalışmışlardır. Kafkasya'ya silah ve mühimmat götürmesinden endişe ettikleri gemileri önceden Osmanlı Devleti'ne bildirerek bu tür girişimlerin önüne geçmek istemişlerdir.(BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler Tasnifi. Bundan sonra A.MKT.UM: 280/16) Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirleri yetersiz buldukları zamanlarda Ruslar bu memnuniyetsizliklerini de resmî kanallardan ifade etmekten geri kalmamışlardır (BOA, A.AMD.: 75/93).

Kırım Harbi ülkeleri Rusya, Avusturya ve Prusya tarafından paylaşmış olan Lehistanlı ihtilalcilerde yeni umutların yeşermesine neden olmuştur.(Bobrovnikov 2007: 1) Kırım harbi sonrasında II. Kozak Alayındaki Lehistanlıları Kafkasya'ya naklederek orda lejyonlar oluşturma fikri Hotel Lambert grubunun zihnini işgal etmeye devam etmiştir. Bu iş için uygun birisi aranırken *Zamojski*'nin başında olduğu II. Kozak Alayı'nda görev yapmış olan Teofil *Lapinski*(Tevfik Bey) uygun bulunmuştur. Daha önceden de Ruslara karşı savaşmak arzusuyla Kafkasya'ya gitmeyi planlayan Teofil *Lapinski* 1854 yılında Prens *Czartoryski*'nin emrine girerek bu hayalini gerçekleştirme fırsatı yakalamayı ummuştur (Lapinski 1995: 262).

²¹ BOA, A. AMD.: 79/82; Luxemburg bu birliğin doğrudan Kafkasya'ya taşınmasının düşünüldüğünü ancak İngiliz Hükümeti'nin böyle bir girişimi feshedeceğini ifade etmektedir. Buna gerekçe olarak ta İngilizlerin henüz Kafkasya'daki menfaatlerinin neler olduğunu tam olarak tespit edememiş olmalarını göstermektedir (Luxemburg, 1998: 261).

Lapinski ve etrafındaki Leh vatanseverleri amaçlarına ulaşmak için her yolu deniyorlardı. Kafkasya'ya gidebilmek için finansör ve destekçi arıyorlardı. Tam bu sırada Naib *Muhammed Emin* geniş bir Abzeh heyetiyle birlikte İstanbul'a gelmiştir. O yaklaşan Adige-Rus savaşı için Osmanlı hükümetinden destek almayı hesaplıyordu. Ancak kısa süre içerisinde bu taraftan almayı hesapladığı bütün yardım umutlarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Kafkasya hakkında doğru bilgiler edinmek isteyen *Lapinski*, Naib *Muhammed Emin* ile temasa geçmiştir (BOA, A. AMD.: 79/2). Naible tercüman aracılığıyla görüşen *Lapinski*, bütün ihtiyaçları tedarik edilip teçhiz edilmiş bir Lehistan ordusunun memlekete gönderilmesi ve yardımcı bir unsur olarak orada bulunması halinde sevgiyle kucaklanacakları cevabını almıştır. Rus ordusundan kaçan Lehistanlı asker ve subaylardan da faydalanmak isteğini Naib hemen cevaplamamış ve birkaç gün sonra; düzenli orduyu destekleyen Çerkeslerin sınırlı sayıda olduklarını, üstelik insanların fakir ve teşkilatsız olduklarını ancak 15.000 süvarinin at ve kumanyası gibi gerekli ihtiyaçlarını karşılayacağını garantisini vermiştir. Bundan kısa bir süre sonra *Muhammed Emin* Abzeh'e geri döndü²².

Çerkes İsmail Paşa'nın Katkısı

Lapinski'nin niyetini öğrenen Osmanlı bürokratlarından Çerkes *İsmail Paşa*²³, 27 Eylül 1856 tarihinde *Lapinski*'yi ziyaret ederek ona fanatik Müslüman ve sofı olarak nitelediği *Muhammed Emin* ile değil Osmanlı Devleti'ne sadık olan Zan Oğlu *Sefer Bey* ile irtibata geçip onunla birlikte hareket etmesinin daha yerinde olacağı tavsiyesinde bulunmuştur.

²² BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmalarına Ait Belgeler Tasnifi.: 199/100; *Lapinski* 1995: 263-264-265; Zira bir çoğu Çerkesler tarafından köle olarak kullanılıyor ya da Ruslara esir düşen Çerkesleri kurtarmak için takas ediliyorlardı. Bu asker kaçaklarının durumu hakkında geniş bilgi için bk. Temizkan (2009: 73-95).

²³ Çerkes asıllı olan İsmail Paşa, İzzet Mehmed Paşa'nın kölesidir. Askerlik mesleğine girmiş ve miralaylığa kadar yükselmiştir. Daha sonra Ferik ve Rumeli ordusu reis-i erkâm olmuştur. Çatana ve diğer Tuna muharebelerinde yiğitlik gösterince Mart 1854'de vezirlik ihsan olunmuştur. Aynı yılın Eylül ayında Anadolu Ordusu Müşirliği verilmişse de yine Rumeli cihetinde kumandan kalmıştır. 1856 yılındaki barışın ardından memuriyeti olan Erzincan'a gitmiştir. Haziran 1857'de Arabistan Ordusu Müşiri olup Ocak 1860 Rumeli Ordusu Müşiri olmuştur. Karadağ isyanında gösterdiği gayret yüzünden hasta olunca İstanbul'a getirilmiş ve birkaç gün sonra 1861 Haziranında vefat etmiştir. Cesur, gayretli ve sadık olarak tanımlanmaktadır (M. Süreyya 1996: III/830).

Sefer Bey'in Abhazy'a da büyük bir itibara sahip olduğundan bahsetmiştir²⁴.

Ertesi gün *Lapinski*, *İsmail Paşa*'nın organize ettiği, Çerkes asıllı yüksek rütbeli Osmanlı bürokratlarının katıldığı bir toplantıya katılmıştır. Toplantıda *İsmail Paşa* Mehmet Bey (*Bangya*) kumandasında bir sefer düzenleyeceğinden bahsetmiştir²⁵. *Lapinski*'ye göre onu ikna etmek için bazı vaatlerde bulunmuştur. Elinde bulunan bir miktar topçu malzemesi, silah, barut, kurşun ve demiri İstanbul'da tek başına ülkesinin menfaati için topladığını ayrıca yaklaşık 100 kişilik bir Lehistan birliğinin kurulmasına yetecek olan 6.000 kese altını da yine şahsî çabası ile tedarik ettiğini ifade etmiştir. Bundan başka her yıl bu birlik için aynı miktarda parayı Türkiye'den gönderebileceğini, üstelik kendisinin de zengin olduğunu 50.000 kese altını olduğunu belirttikten sonra ailesinin olmadığını, bütün malını mülkünü ve hayatını ülkesinin uğrunda feda edeceğini ifade etmiştir (*Lapinski* 1995: 266; *Widerszal* 1934: 178). *Lapinski* bütün kaynaklar bir araya toplandığında seferin temeli olarak *İsmail Paşa*'nın 500

²⁴ Gerçekten de Zan Oğlu Sefer Bey, Ferah Ali Paşa Soğucak muhafızlığına atandığında o görev yerine ulaşana kadar ona vekaleten Soğucak Muhafızlığını yürüten Zan Oğlu Muhammed Giray'ın oğludur (*Widerszal* 1934: 178.; *Lapinski* 1995: 265-266). Öteden beri Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlarının da desteği ile bölgede önemli bir konuma ve nüfuza sahipti. Rus askeri okullunda okumuş olan Sefer Bey daha sonradan Ruslarla arası bozulunca Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmış uzun yıllar boyunca Osmanlı Devleti içerisinde ikamet etmiştir. Rusların bütün baskısına rağmen iade edilmeden Sefer Bey Edirne de mecburi kamete tabi tutulmuştur (*Cevdet Paşa* 1296: III/215.; *Ahmed Vâsîf Efendi* 1994: 18-20.; *BOA, H.H.*: 1179/46586.; *BOA., H.H.*: 1063/43640). Sefer Bey 1854 yılında Yakup Reis isimli gemiyle memleketine gönderilmiştir. Ulaşım ücreti de Trabzon sancağı emvalinden ödenmiştir (*BOA, İrade, Meclis-i Valâ Belgeleri Tasnifi*: 320/13629).

²⁵ *Lapinski*, kendi hatıratında *Bangya*'dan hiç bahsetmemektedir. Gerçek ismi Johann Nepomuch olan *Bangya* Macar asıllı olup iyi bir eğitim almıştır. İstanbul'a gelmeden önce Avusturya ve Fransız gizli servisleri için çalıştığı iddiaları bulunmaktadır. Müslüman olan Mehmed Bey binbaşı olarak Osmanlı Ordusunda göreve atanmıştır (*Çelik* 1992: 38); *Bangya* ise ifadesinde *Lapinski*'yi bu iş için Ferhat Paşa ile kendisinin belirlediğini ve *İsmail Paşa*'ya davet ettirdiğini söylemektedir. Bu bilgileri Teğmen Ştoha'nın İstanbul'a ulaştırdığı belirtilmektedir. Ştoha'nın mektubu hakkındaki bilgileri Karl Marx'ın Newyork Daily Tribune gazetesinde yayınladığı mektuptan almaktayız. http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/dunyadan/003_tarih-ten.htm adresinde yayınlanan Karl Marx/Friedrich Engels, Toplu Eserler, (Karl) Dietz Yayınları, Cilt 12, Çev. Hatko Schamis, Berlin, Sayfa 475-482. Yazı, "New – York Daily Tribune"ün 16 Haziran, 1858 tarihli, 5352. sayısında İngilizce olarak yayınlanmıştır.; Ayrıca Grigoriantz da konuya dolaylı olarak değinmektedir (*Grigoriantz* 1999: 92).

kişilik nişancı taburunun, 200 kişilik süvari birliğinin, 8 toptan müteşekkil 200 kişilik dağ topçu birliği personelinin, istihkam ve acil müdahale birliği de dahil olmak üzere toplam 1000 kişilik birliğin bütün donanım ve silahlarını karşılayabileceğini beyan etmiştir. Devlet ayrıca *Lapinski* İstanbul'dan ayrılmamdan hemen sonra bu müfrezenin altı aylık iâşesini ödeyecekti. Diğer taraftan toplantıya katılan Çerkes ileri gelenleri de hem Leh esirlerin *Lapinski*'nin emrine verileceğini hem de 1000 kişilik bir birliğin bir yıllık ihtiyacını karşılayacaklarını ve 500 at vereceklerini vaat etmişlerdir. Bunlara karşılık *Lapinski* ve yanında götüreceği Lehistanlı subayların kendi birlikleri ile birlikte Çerkeslerin oluşturdukları birlikleri de yönetmeleri bekleniyordu²⁶. *Lapinski*'nin verdiği rakamlar çok abartılıdır. Hatıratını kaleme alırken seferin sonucunun başarısız olmasının suçunu birilerine yüklemek gibi bir psikolojiye sahip olduğu söylenebilir. Bu bakımdan hatıratı çok önemli bir kaynak olmakla birlikte özellikle hassas konularda verdiği bilgi ve rakamlara dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. Burada verilen rakamlar abartılı olsa bile *İsmail Paşa* ve diğer Çerkeslerin kendisini ve Hotel Lambert'i ikan edecek bir takım destekler için söz verdikleri sonucuna varabiliriz. Çünkü Çerkesler de Avrupalı güçlerin Lehistanlılar nedeniyle Kafkasya'daki mücadeleye müdâhil olmasının Ruslar karşısında kendilerine bir faydası olacağına inanıyorlardı. *İsmail Paşa* ile anlaşan *Lapinski* durumu derhal *Kont Zamojski*'ye bildirmiştir. Sonradan bu planı öğrenen Sadık Paşa ise *Zamojski*'nin kendisine karşı bir tezgâh kurmasından şüphe etmiş ve durumu Osmanlı Hükümeti'ne ihbar etmiştir (Widerszal 1934: 178).

Lapinski bir an evvel gerekli silah, mühimmat ve erzakı alarak Kafkasya'ya gitmek istiyordu. *İsmail Paşa* vaat ettiklerini tedarik etmede gecikiyordu. Ancak böylesine bir operasyonda en tehlikeli şey olan gecikme, operasyon hazırlıklarının istenmeyen mercilerin kulağına gitmesine neden olabilirdi. Özellikle Rusların duyma ihtimali *Lapinski*'yi tedirgin etmiştir. *Lapinski*, Kırım Harbi sonrasında bazı askeri birliklerinin silah ve erzakını satışa çıkararak İngilizlerden bu malzemeleri ucuza almayı teklif ettiğinde *İsmail Paşa* Fransızlara sipariş verdiğini söylemiş ancak yine de İngilizlerden 24.000 kuruş ödeyerek onların mantolarının ve çoğu üniforma ve pantolonların 200'ünü satın almıştır (*Lapinski* 1995: 271).

Çok geçmeden Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Butenyev de plandan haberdar olmuş ve derhal Osmanlı Hükümeti'ne müracaat ederek bu girişimi önlemeye çalışmıştır. Osmanlı Hükümeti bu konuyu araştırmak üzere bir komisyon teşkil etmiştir. İşin içerisinde Sefer Bey'in ve Naib

²⁶ Biz *Lapinski*'nin bütün iddialarını mümkün merteye arşiv vesikaları ile karşılaştırmaya gayret ettik. Ancak burada verilen rakamları teyit edecek bir bilgiye erişemedik (1995: 267).

Muhammed Emin'in de bulunduğu şeklindeki Rus iddiaları biraz abartılıdır. Zira birbirlerinin can düşmanı olan *Sefer Bey* ile *Muhammed Emin*'in bir araya gelmeleri mümkün değildir. Bu gecikmelerden dolayı korkulan başa gelmiş, 8 Şubat 1857 günü *Lapinski*'ye gelen *İsmail Paşa*, Rusların operasyondan haberdar olduğunu ve Osmanlı Hükümeti üzerinde baskı kurduğunu ve bu baskıdan bunaldığını ifade etmiştir²⁷. Bunun üzerine gemideki 5 tüfek, donanımlar için araba, demir dövmek için örs, 24 balta, 12 kürek, 12 çekiç, 12 bakır yaprağı, 15 kental kurşun, 100 kental demir, 30 kental barut, iki sandık bomba, bir sandık fişek, halat ve top arabası için kereste, tekerlek, 3000 top güllesi, 2000 bomba, 500 üzüm konserve-si, birçok ufak tefek laboratuvar malzemesi, yüküyle birlikte küçük bir Türk teknesine yüklenmiş ve Büyükdere'deki iç limana çekilmiş ve Rusların Osmanlı memurlarıyla birlikte aramalarının bitmesi beklenmiştir. Limanları dikkatlice arayan görevliler bir şey bulamamışlardır. Bu bağlamda *Lapinski*, General *Zamojski*'den lağvedilen II. Kozak Alayı'ndan arta kalan 100 çift çizme, 100 çift potin ve 100 pantolon, 100 yün battaniye, 100 gömlek, 6 çadır, iki kutu keten tiftiği, 4'de toplu tabanca, kumanya ve daha birçok ufak tefek malzemeyi almıştır (Lapinski 1995: 271-272). Yanlarına Kafkasya'da para kullanılmadığı için orada takas değeri olan tuz ve barut gibi maddeler almayı tercih etmişlerdir. Bütün bu malzemeleri ve Lehistanlı askerleri Kafkasya sahillerine taşıması için bir İngiliz gemisi ile anlaşılmıştır. Yolculuk tarihi 1 Mart olarak belirlenmiş²⁸ ancak birkaç gün sonra *İsmail Paşa* bütün bu işleri daha ucuza yapacak Kanguru isimli bir İngiliz vapuru bulmuştur²⁹. Gemi sahibi ile silah ve

²⁷ Hatta Rus büyükelçisi bu konuyu görüşmek üzere padişah'tan randevu talebinde bulunmuştur. (BOA, A. AMD.: 77/21; AKTI, XII/707-708; Widerszal 1934: 179).

²⁸ “İngilizce olarak hazırlanan sözleşme *İsmail Paşa*'nın mührü ve gemi kaptanının imzasıyla imzalandı. Şahitler adına ise bir İngiliz yüzbaşı, bir dönem Macar subay (Bu muhtemelen Bangya namı diğer Mehmad Bey'dir.), Romer isimli Viyanalı bir fişek ve bomba uzmanı, *İsmail Paşa*'nın davet ettiği Çerkesler ve Lehistanlı Teğmen Kaçanovski tarafından imzalandı.” (Lapinski 1995: 273).

²⁹ Bu geminin ismi 4 Mart 1857 tarihinde Osmanlı Devleti kayıtlarına köle ticareti ile ilişkili olarak girmiştir. Bu dönemde Karadeniz yoluyla Kafkasya'dan köle getirilmesi pek revaçta olduğundan bu geminin köle ticaretinde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kafkasya'nın Karadeniz limanlarını tanınması ve Rus ablukası hakkında tecrübeli olması bakımından bu vapurun tercih edilmiş olması muhtemeldir. BOA, Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Belgeleri Tasnifi: 181/17; (Çelik 1992: 35). Yukarıda anlatılanın tersine Marx Rus büyükelçisinin Kanguru'dan haberi olmasına rağmen herhangi bir girişimde bulunmadığını, ancak gemi yola çıktıktan sonra Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunduğunu iddia etmektedir. <http://www.circassiancenter.com/cc->

cephanenin kendi gemisine bir halatla bağlanmış bir Türk gemisine yüklenmesi şartıyla 500 paund'a anlaşılmıştır. Böylece eğer Ruslar yakalayacak olurlarsa gemisine el koyamayacaklardı. *İsmail Paşa*³⁰, *Lapinski*'ye asker yazmak ve diğer masraflar için 19.000 kuruş vermiştir.

Lapinski kendi birliğini iki kısma ayırmıştır. Kendi yanındaki kısım 4 subay ve 72 askerden müteşekkil iken geriye kalan 10 subay ve 120 askerden müteşekkil ikinci kısım ise bir kurmay subayın idaresinde silah ve cephanenin gelmesini bekleyecek sonra *İsmail Paşa* ile birlikte hareket edecekti. 20 Şubat'ta Lehistanlı bir papaz tarafından kutsanan Lehistan Birliği yola çıkmıştır³¹. Önce Büyükdere'de demirlemiş gemideki silah ve

---

turkiye/dunyadan/003_tarihten.htm.

³⁰ Kasumov (1995: 217); *Lapinski* daha başından beri *İsmail Paşa* hakkında olumsuz bir intiba edinmiştir. Bu olumsuz bakışını hemen her vesile ile dile getirmektedir. Özellikle verdiği sözlerde durmaması, fazla paragöz olması, yalan söylemesi ve dolandırıcılık yapması gibi ithamlarda bulunmaktadır. Burada da Paşa'nın Kafkasya'ya götürmek üzere temin edilen malzemelerin bir kısmını aşırıldığı iddiasında bulunmaktadır; "İsmail Paşa 200 parçalık üniformanın sadece 70 tanesinin gemiye konulmasını geri kalanın yelkenliye yüklenmesini emretti. O silahlardan dört farklı kalibrede tüfek, 2o kılıç, bunların dışında çadır ve 100 adet fesi yanında getirmişti. Ben onun gelişine kadar kullanabileceğim 4000 piyade tüfeği, çok sayıda kılıç, eyer ve diğer eşyalar buldum. Yolculuk azığı hazırlanırken fark ettim ki, berbat kokmuş Türk peksimeti ve birkaç zeytin buldum. Bütün bu yalanlardan ve *İsmail*'in amacının açıklığından bana parlak vaatlerde bulunmasından, bana hiçbir şey vermemesinden sabrım tükendi." (*Lapinski* 1995: 275).

³¹ *Lapinski* geminin hareket tarihini 20 Şubat olarak verirken *Widerszal* bu tarihi 17 Şubat olarak vermektedir. Bu karışıklık muhtemelen şartların ve havanın uygun olmaması nedeniyle birkaç gün oyalanmalarından kaynaklanmış olmalıdır (*Widerszal* 1934: 179).; *Lapinski*, daha başından beri *İsmail Paşa* hakkında olumsuz bir intiba edinmiştir. Bu olumsuz bakışını hemen her vesile ile dile getirmektedir. Özellikle verdiği sözlerde durmaması, fazla paragöz olması, yalan söylemesi ve dolandırıcılık yapması gibi ithamlarda bulunmaktadır. Burada da Paşa'nın Kafkasya'ya götürmek üzere temin edilen malzemelerin bir kısmını aşırıldığı iddiasında bulunmaktadır; "İsmail Paşa 200 parçalık üniformanın sadece 70 tanesinin gemiye konulmasını geri kalanın yelkenliye yüklenmesini emretti. O silahlardan dört farklı kalibrede tüfeği, 2o kılıcı, bunların dışında çadır ve 100 adet fesi yanında getirmişti. Ben onun gelişine kadar kullanabileceğim 4000 piyade tüfeği, çok sayıda kılıç, eyer ve diğer eşyalar buldum. Yolculuk azığı hazırlanırken fark ettim ki, berbat kokmuş Türk peksimeti ve birkaç zeytin buldum. Bütün bu yalanlardan ve *İsmail*'in amacının açıklığından bana parlak vaatlerde bulunmasından, bana hiçbir şey vermemesinden sabrım tükendi." (*Lapinski* 1995: 275). *Lapinski*'nin bütün ithamlarına karşın *İsmail Paşa* bu olaylara karıştığı için Rusların baskısıyla Osmanlı Hükümeti tarafından daha sonra cezalandırılacaktır.

mühimmat alınacaktı. Ancak aniden bastıran bir fırtına yüzünden tekrar limana dönüp fırtınanın dinmesi beklenmiştir. Fırtınada Büyükdere'deki gemi Haliç'e sürüklenmiştir. Bu durumu çok önceden haber alan Rus elçiliği durumu Kafkasya Genel Valisi Kont Baryatinski'ye bildirmiştir. Durumu ciddiye alan Ruslar 1857 yılı için hazırladıkları bütün planları değiştirmişlerdir. Natuhayların kolonizasyonundan vazgeçmiş, Adegum vadisini ele geçirerek Natuhaylarla Şapsığları birbirinden koparma planları yapmışlardır. Ruslar olayları daha yakından takip etmeye ve onları Karadeniz'de yakalamak için tedbirler almaya başlamışlardır (AKTI: XII/707-708; Widerszal 1934: 179). Bu ihtimali ortadan kaldırmak için vakit kaybetmeden yola çıkmaları gerektiği için mühimmat yüklü geminin arkadan gelmesi şeklinde planı değiştirerek derhal yola koyulmuşlardır. Zira artık Osmanlı devlet yetkilileri de Rus baskısından bunaldıkları için *Lapinski* ve adamlarını tutuklayabilirlerdi. Diğer yelkenli ile Sinop limanı açıklarında buluşmayı umuyorlardı ancak mühimmat yüklü yelkenliyi orada da bulamamışlardır. 25 Şubat'a Sinop'tan diğer başka ihtiyaçlarını da tedarik ederek yollarında devam etmişlerdir. *İsmail Paşa Lapinski*'ye Verdane'de karaya çıkmalarını tembihlemesine rağmen o Şapsığ bölgesindeki Tuapse'ye yönelerek 27 Şubat 1857 tarihinde limana demir atmıştır (Lapinski 1995: 276, 277, 278-281)³².

SONUÇ

18. yüzyılın ikinci yarısında varlığına son verilen Lehistan'ın vatansever münevverlerinin kendi ülkelerini işgalden kurtarma ve devletlerini yeniden ihya etme ülküsü onları çeşitli maceraların içerisine çekmiştir. Bu amaçlarına ulaşabilmek adına Batı Avrupa ülkelerinde ve Osmanlı ülkesinde himaye bulup teşkilatlanan bu münevverler içinde buldukları zamanın devletlerarası güç dengelerini gözeterek Avrupa diplomasisine etki etme çabası içine girmişlerdir. Merkez olarak Fransa'yı seçen ve başkanlığını Prens Adam *Czartoryski*'nin yaptığı Hotel Lambert grubunun faaliyetleri bunların en fazla dikkat çekenidir. Onların bu faaliyetleri İngiliz İmparatorluğu'nun Hindistan ve Akdeniz'deki çıkarları hususunda endişelendikleri bir döneme denk gelmiştir. Rusya, Avusturya ve Prusya'ya karşı dengeyi İngiltere ve Fransa'nın yanında gören Leh münevverleri "Avrupa'nın jandarması" rolünü oynamaya hazırlanan Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nden dahi istifade etmenin yollarını aramıştır. Kendi menfaatlerini özellikle İngiltere'nin ve Fransa'nın menfaatleriyle uyuşturmaya gayret eden bu insanlar İngiliz gizli servisinin elemanlarıyla ortak operasyonlara girişmişlerdir. Öyle görünüyor ki, İngilizler Lehistanlıların içinde buldukları durumu çok iyi tahlil etmiş ve onları ustalıklı

³² Lejyonun Kafkasya'daki faaliyetleri çok uzun bir yer tutacağı için ayrı bir makalenin konusu olacaktır.

kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmıştır. David Urquhart'ın organizasyonu ile kendilerini Kafkasya'ya kadar uzanan bir maceranın içinde bulmuşlardır. Rusya'nın İngiliz çıkarlarına bir tehdit olduğunu ve bir an önce durdurulması gerektiğini söyleyen *Urquhart* Rus ordusunda askerliğe mahkum edilmiş olup Kafkasya'daki savaşlar esnasında Çerkeslere sığınan Lehlerden Kafkasya'da lejyonlar oluşturulması fikrini ilk ortaya atan kişidir. Daha 1836'da Kafkasya'ya gönderdiği ajanlarına bu konuda araştırmalar yaptırmış, alt yapıyı hazırlamaya çalışmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Urquhart, Hotel Lambet grubunun bu fikri sanki kendi fikirleriymiş gibi benimsemelerini sağlamıştır. Böylece İngiltere Kafkasya'ya doğrudan asker göndermeden Rusları Hindistan'a giden yolun üzerindeki Kafkasya'da meşgul etmiş olacaktı. Urquhart'ın aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin Londra sefiri olan Reşit Paşa'yı da etkilediği anlaşılmaktadır. Rusya ise İngilizlerin bu faaliyetlerinin çok kısa sürede farkına varmış ve çok yakından takip etmeye başlamıştır. Polonya'da 1831'de meydana gelen ihtilal hareketine katılanlardan yurt dışına çıkanları yakın takip altına almış onları Kırım Savaşı'nın Müttefikleri olan devletlerin başkentlerinde adım adım izlemiştir. Rusların onların arasında kendi ajanlarını dahi sokmayı başardığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMED VÂSİF EFENDİ (1994), *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbar*, (hızl. Mücteba İlgürel), İstanbul.
- АКТЫ (1866), *Собранные Кавказскою Археографическою Комиссиею*, Tom: IX, XII, Тифлесь.; (АКТИ, *Sabranie Kavkazskoyu Arkheografiçeskoyu Komissiyu*, C. XII, Tiflis 1866.)
- BELL, Stanislaw James (1995), *Çerkesya'dan Savaş Mektupları*, (çev. Sedat Özden), İstanbul.
- BOLSOVER, G. H. (1936) "David Urquhart and the Eastern Question, 1833-37: A Study in Publicity and Diplomacy", *The Journal of Modern History*, Vol. 8, No. 4 , pp. 444-467.
- CEVDET Paşa (1296), *Tarih-i Cevdet*, C. III, İstanbul.
- ÇELİK, Osman (1992), *İngiliz Belgelerinde Türkiye ve Kafkasya*, Ankara.
- GRİGORİANTZ, Alexandre (yayın tarihi belirtilmemiş), *Kafkasya Halkları Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, (çev. Doğan Yurdakul), Bin Yıl Yayınları, Ankara.
- KASUMOV, Ali-KASUMOV, Hasan (1995), *Çerkes Soykırımı*, (çev.Orhan Urvelli), Ankara.
- KHODARKOVSKY, Michael (2007), "The Great Game in the North Caucasus", *Omelyan Pritsak Armağanı*, (Ed. Mehmet Alpargu-Yücel Öztürk), Sakarya.

- KONARSKA, Barbara (1971), w Kregu Hotelu Lambert, Wladyslaw Zamojski w Latach 1832-1847, Warszawa.
- LONGWORTH, John (1996), Kafkasya Halkını Özgürlük Savaşı, (çev. Sedat Özden), Kayseri.
- LUXEMBURG, N. (1998), Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil, (çev. Sedat Özden), İstanbul.
- MARX, Karl/ Engels, Friedrich (16 Haziran, 1858), Toplu Eserler, (Karl) Dietz Yayınları, C. 12, (çev. Hatko Schamis), Berlin.; s. 475-482. Yazı, "New-York Daily Tribune"ün tarihli, 5352. sayısında İngilizce olarak yayınlanmıştır. Makale için bk http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/dunyadan/003_tarihten.htm
- MEB (1999) Tanzimat 2, (Komisyon), MEB Yayınları, İstanbul.
- MEHMED Süreyya (1996), Sicil-i Osmanî, (hzl. Nuri Akbayar; Eski yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), İstanbul.
- PIWNICKI, Grzegorz (2001), Polscy Wojskowi i Zeslancy w Carskiej Armii na Kaukazie w XIX i na Poczatku XX Wieku, Torun.
- REJCHMAN, Jan (1972), Podroznitsi Polscy naBliskim Wschodzie w XIX w., Warszawa.
- ŞAŞMAZ, Musa (1999) "Longworth's Mission to Circassia in 1855", OTAM, S. 10, s. 219-241.
- TEMIZKAN, Abdullah (2009), "19. Yüzyılda Çarlık Rusyasının Kafkas Ordusu'nda Lehistanlılar", Karadeniz Araştırmaları, Kış 2009 S. 20, s.73-95.
- WIDERSZAL, Ludwik, (1934), Sprawy Kaukazkie w Polityce Europieskiej w Latach 1831-1864, Warszawa,
- БОБРОВНИКОВ, Владимир (2007), "Крымская война на русском Кавказе: идеология фронта и дискурс мусульманского сопротивления", (Bobrovnikov, Vladimir, Kirimskaya Voyna Na Russkom Kavkaze: İdeologiya Frontira i Diskurs Musul'manskogo Soprativlenia)The Crimean War 1853-1856, Confrontation between different civilizations, Warsaw-Obory, 3-4 X 2007.
- ЛАПИНСКИЙ, Теоил (1995), Горцы Кавказа и их Освободительная борьба Против Русских, (Перевод: В.К. Гарданова), Нальчик. (Lapinski, Teofil, (1995), Gortsı Kavkaza i ih Osvoboditel'naya Bar'ba Protif Russkih, (Perevod: V.K. Garadanova), Nalçik)

ARŞİV BELGELERİ VE MUHTEVALARI

Osmanlı Arşivi

- BOA, N.H., No:1103/44573. (Edirne Valisi'nin Rus Elçiliğinin yazısının tercümesi ile birlikte gönderdiği yazısı)

- BOA, H.H., No:1179/46586. (Edirne Valisi'nin yazısı)
- BOA, H.H., No:1173/46423-A (İngiltere Elçisi'nin Baş Tercümanı Mösyö Bizati'ye Talimatı)
- BOA, H.H., No: 1179/46586. (Edirne Valisi'nin 26 Mart 1838 tarihli takriri)
- BOA., H.H., No:1063/43640. (Rusya Dışişleri Bakanı'nın İstanbul konsolosu eliyle Bab-ı Âli'ye ulaşan mektubunu tercümesi)
- BOA, H.H., No:1103/44575-A (Edirne Valisi'nin yazısı)
- BOA, İ.HR, No:10/506 (Hariciye Nezareti'nin 3 Mayıs 1841 ve 2 Haziran 1841 tarihli yazıları)
- BOA, İ.MSM, No:27/751. (Rusya Sefaretinin Hariciye Nezaretine 10 Ağustos 1848 tarihli yazısı.)
- BOA, İ. MVL, No:320/13629. (Sadaretin Trabzon Valisine 16 Aralık 1854 tarihli yazısı)
- BOA, A.MKT. No:54/34 (Tersane-i amire nazırının 9 Kasım 1846 tarihli derkenarı)
- BOA, A.MKT. No:16/21 (Sadarettin Trabzon ve Kastamonu valilerine gönderilen 13 Ocak 1847 tarihli kaime)
- BOA, A. MKT. NZD., No:199/100. (Sadaret Mektubî kaleminin 1857 tarihli yazısı)
- BOA, A.MKT. UM, No:280/16. (Sadaret makamının 22 Şubat 1857 tarihli soruşturma raporu.)
- BOA, A. AMD. No:79/82. (1856 tarihli tezkire-i sami)
- BOA, A. AMD, No:61/1. (Seraskerlik makamının Bab-ı âli'ye ulaşan 1854 tarihli tahrirati.)
- BOA, A.AMD. No:79/84. (1856 tarihli tezkire-i senaverf)
- BOA, A.AMD. No:75/93 (Petersburg Maslahatgüzarı Server Bey'in tahrirati)
- BOA, A. AMD. No:79/2 (Sadaret makamının Rus Elçiliğine hitaben kaleme alınmış 1857 tarihli gizli yazısı)
- BOA, A. AMD. No: 77/21 (Sadaret makamının 1857 tarihli telhisi)
- BOA. HR. TO, No:484/51 (Rus Büyükelçiliği'nin Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 29 Temmuz 1858 tarihli takriri)
- BOA, HR. MKT. No:181/17. (Hariciye Nezaretinin yazısı.)
- Czartoryski Arşivi (Krakow/Polonya)**
- A. Cz. No:5492. (1846 tarihli imzasız mektup, s.397)
- A. Cz. No:5492. (Czajkowski'nin 6 Temmuz 1847 tarihli raporu, s. 624-625)
- A. Cz. No:5492. ..(İstanbul'dan gönderilen 26 Nisan 1847 tarih ve 18 numaralı

mektup)

- A. Cz. No:5492. (Czajkowski'nin 6 Temmuz 1847 tarihli raporu, s.630)
- A.Cz. No:5492.(Czajkowski'nin 26 Haziran 1847 tarih ve 18 numaralı şifreli yazısı, s.609)
- A.Cz. No:5492. (26 Haziran 1847 tarihli yazı, s.620)
- A.Cz. No:5492.,(Czajkowski tarafından İstanbul'dan gönderilen 26 Nisan 1847 tarih ve 18 numaralı mektup)
- A.Cz. No:5492. (26 Haziran 1847 tarihli şifreli yazı, s.617.
- A.Cz. No:5492.,(Czajkowski tarafından İstanbul'dan gönderilen 26 Nisan 1847 tarih ve 18 numaralı mektup)
- A. Cz. No:5485.(Chrzanowski'nin Prens Adam Czartoryski'ye 2 Şubat 1837 tarihli mektubu.)
- A. Cz. No:5486. (Czajkowski'nin Prens Adam Czartoryski'ye 8 Eylül 1841 tarihli mektubu)
- A.CZ. No:5475. (Prens Adam Czartoryski'nin Stuart'a yazdığı 19 Ağustos 1836 tarihli mektup)
- A.Cz. No:5438. (Prens Adam Czartoryski'nin 17 Mayıs 1846 tarihli talimatı)
- A.Cz. No:5438. (Gordon'un 17 Temmuz 1846 tarihli raporu.)
- A.Cz. No: 5412. (Czajkowski'nin 26 Eylül 1844 tarihli raporu.)
- A.Cz. No:2002. (Mikorski'ye verilen talimatları içeren dosyada 12 Şubat 1847 tarihli talimat, s. 105.)
- A.Cz. No:5596. (Jordan'ın 24 Eylül 1851 tarihli raporu.)